

Forsvarets høgskole

våren 2015

Masteroppgave

Norske ubåter

Et relevant sikkerhetspolitisk verktøy i fremtiden?

Kay Norheim

Forord

Denne oppgaven ble skrevet vinter og vår 2015 som en del av masterstudiet ved Forsvarets stabsskole.

Det siste halve året har vært lærerikt. Egen kunnskap har økt på flere områder, ikke minst takket være mine veiledere Tom Kristiansen og Roald Gjelsten. Deres kunnskap om alt fra relevant litteratur til historiske sammenhenger og bruk av preposisjoner har vært uvurderlige. Tusen takk for hjelpen, dere har ytt langt mer enn hva en masterstudent kan håpe på.

Jeg vil også rette en stor takk til Oliver Berdal for hans unike evne til å stille de rette og kritiske spørsmålene, og til min kone for gode illustrasjoner.

Kay Norheim

Sammendrag

Denne oppgaven analyserer det strategiske rasjonalet for å videreføre en norsk ubåtkapasitet. De to første kapitler inneholder innledning og metodisk fremgangsmåte. I kapittel tre blir sentrale aspekter i oppgaven gjort rede for. Disse redegjørelsene danner utgangspunkt for selve analysen i studiens kapittel fire.

Norges nåværende ubåter ble anskaffet på slutten av den kalde krigen. Forenklet kan man si at landets strategiske rasjonale for anskaffelsen var å stanse en sovjetisk invasjon fra havet. I dag er situasjonen endret og det er vanskeligere å forutse hva som er morgendagens trusler. Oppgaven tar derfor utgangspunkt i Forsvarets rasjonale, som er å forsvare Norge og norske interesser og verdier mot eksterne trusler og angrep. Oppgaven baseres på relevante politiske dokument for å undersøke om ubåter er et egnet våpensystem til å ivareta norske interesser i fremtiden. Analysene er delt inn etter konfliktspekteret for å undersøke ubåters egnethet som sikkerhetspolitisk verktøy i ulike situasjoner. Dermed undersøkes samtidig det strategiske rasjonalet for å anskaffe ubåter til fremtidens forsvar.

Ved hjelp av teori om avskrekking kommer det frem at ubåter er meget sentrale for Norges krigsforebyggende terskel. De er vanskeligere å planlegge seg rundt, utgjør en stor trussel for motstanderen og begrenser hans muligheter til raskt å nå sine målsettinger. Aggresjon mot Norge fremstår da som mindre attraktivt. Ved å forebygge krig understøttes flere norske interesser.

I krig er det særlig ubåters evne til sjønektelse som er fremtredende. Ved å nekte fienden fri bruk av havet, minskes hans evne til å utøve press mot Norge. Ubåter understøtter norsk sikkerhet.

Ubåter har en kriseforebyggende effekt og kan påvirke en potensiell motstander til å avstå fra bruk av makt. Ubåter øker de norske myndigheters muligheter til å motstå press. Ved å virke stabiliserende i truende situasjoner fremmes sentrale norske interesser.

Norske ubåter er i NATO sammenheng en nisjekapasitet som kan gi landet god sikkerhetspolitisk kapital ved deltagelse i internasjonale operasjoner, samtidig som norsk engasjementspolitikk ivaretas.

Norges klareste strategiske rasjonale for å ha ubåter i fremtidens forsvar er deres aktivitet i fredstid. Ved å bidra til å forhindre krig, gjennom sin fremtredende rolle i terskelforsvaret, løser ubåter sitt viktigste oppdrag.

Abstract

Norway is on the verge of buying new submarines. This study is an unclassified analysis of strategic reasons to have submarines as part of Norway's Armed Forces in the future.

Due to shifting strategic circumstances, future threat scenarios are complex and uncertain. This study is therefore based on the conventional submarines ability to protect permanent Norwegian interests, such as security, economy and energy instead of focusing on potential threats. The submarines' contribution to secure Norwegian interests are analysed in respectively war, crises and peace.

Modern submarines play an important role in providing Norway with a credible deterrent. By contributing to stability and peace they set the ground for other Norwegian interests.

Innhold

ILLUSTRASJONER	8
1 INNLEDNING	9
1.1 BAKGRUNN	9
1.2 PROBLEMSTILLING.....	9
1.3 AVGRENSNING.....	10
1.4 OPPGAVENS RELEVANS.....	11
2 METODE	12
2.1 DISPOSISJON OG METODE.....	13
2.2 VALG AV VARIABLER	13
2.3 KILDER OG LITTERATUR.....	14
2.3.1 Primærkilder.....	14
2.3.2 Sekundærkilder.....	16
2.4 BEGREPSAVKLARING.....	17
3 UBÅTER SOM SJØMILITÆRT VIRKEMIDDEL.....	19
3.1 TO SENTRALE NORSKE INTERESSER.....	19
3.1.1 Ivaretagelse av internasjonal rettsorden	19
3.1.2 Ivaretagelse av en stormaktsgaranti	20
3.2 KONFLIKTSPEKTERET.....	20
3.3 UBÅTERS EGENSKAPER	22
3.3.1 Havet som operasjonsmiljø.....	22
3.3.2 Evne til å operere skjult.....	24
3.3.3 Asymmetri	26
3.3.4 Utholdenhet	27
3.3.5 Slagkraft.....	28
3.3.6 Usikkerhet/avskrekking.....	28
3.3.7 Kompetanse	30
3.3.8 En balansert flåte.....	30
4 UBÅTER OG NORSKE INTERESSER	32
4.1 UBÅTER SOM KRIGSFØREBYGGENDE TERSKEL.....	32
4.1.1 Relevans for norske interesser.....	35
4.2 UBÅTER I KRIG	37
4.2.1 Opprettholdelse av en stormaktsgarantist.....	37
4.2.2 Sjønektelse.....	40
4.2.3 Etterretning.....	42
4.2.4 Angrep.....	43
4.2.5 Støtte til spesialoperasjoner.....	44
4.2.6 Holde konflikten i gang	45
4.2.7 Relevans for norske interesser.....	45
4.3 UBÅTER I KRISE	47
4.3.1 Nasjonale kriser	47
4.3.2 Relevans for norske interesser.....	53
4.3.3 Internasjonale operasjoner	54
4.3.4 Relevans for norske interesser.....	58
4.4 UBÅTER I FRED	60
4.4.1 Good order at sea	60
4.4.2 Relevans for norske interesser.....	67
5 KONKLUSJON	68
5.1 KRIGSFØREBYGGENDE TERSKEL	68
5.2 KRIG.....	69
5.3 NASJONALE KRISER	70

5.4 INTERNASJONALE OPERASJONER.....	71
5.5 FRED	71
5.6 GRUNNLAG FOR VIDERE FORSKNING.....	72
LITTERATURLISTE.....	74

Illustrasjoner

1. Kommandonivå	12
2. Dokumenthierarkiet i forsvarssektoren	15
3. Overflateseilas	18
4. Konfliktspekteret	21
5. Lydutbredelse i vann	23
6. Periskop	25
7. Ubåter som krigsforebyggende terskel	36
8. KNM Utvær	39
9. Ubåter i krig	46
10. Ubåter i nasjonale kriser	54
11. Soldater	56
12. Ubåter i internasjonale operasjoner	59
13. Norske nærområder	61
14. Omlasting	64
15. Ubåter i fred	67
16. Oppsummering interesser	72

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

I en pressemelding fra 2. desember 2014 (Forsvarsdepartementet, 2014) uttalte forsvarsminister Ine Marie Eriksen Søreide at Norge legger til grunn å anskaffe nye ubåter for å erstatte dagens Ula-klasse. I 2016 skal en anbefaling om fremtidig ubåtkapasitet være klar, før et eventuelt investeringsprosjektet fremmes for Stortinget. En avgjørelse i henhold til denne tidslinjen muliggjør levering av nye ubåter fra midten av 2020-tallet. Ula-klassen må da driftes i fem år utover antatt levetid for opprettholdelse av kontinuerlig ubåtkapasitet i Norge, noe det nylig er avsatt midler til (Prop.113s, 2014-2015).

Nye ubåter kan bli den neste store anskaffelsen i Forsvaret, det er derfor mange hensyn som må vurderes ved en slik avgjørelse. Ikke minst hvorfor Norge har behov for ubåter og om disse grunnene rettfærdiggjør investeringen. Det blir da sentralt å undersøke hvordan ubåter kan støtte oppunder Forsvarets overordnede rasjonale, som er å forsvare Norges sikkerhet, interesser og verdier mot eksterne trusler og angrep (Bruun-Hanssen, 2014).

1.2 Problemstilling

Norges to foregående ubåt-klasser, Kobben og Ula ble begge anskaffet under den kalde krigen, en periode hvor den dominerende trusselen mot norsk sikkerhet var en sovjetisk invasjon. Forenklet kan man si at Norges strategiske rasjonale for å ha ubåter i denne perioden var å bidra til å sikre territoriell integritet gjennom sjønektelse og hindre en sovjetisk invasjon fra havet (Gjelsten, 2010, s. 384).

I dag er situasjonen endret. Trusselen om en stor konflikt er betydelig redusert mens globaliseringen har gitt nye risikofaktorer. som spredning av masseødeleggelsesvåpen og terrorisme (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 23-26). Samtidig gir Norges geografiske beliggenhet ved de strategisk viktige nordområdene, en stadig tilbakevendende påminnelse om stormakters interesse for regionen. ”Dagens utfordringer krever et kontinuerlig oppdatert, fleksibelt og mobilt innsatsforsvar som hurtig kan møte ulike utfordringer hjemme og ute.” (Prop.73s, 2011-2012, pkt 1.3.1). Det må forstås som at Norge er tjent med å anskaffe militære kapasiteter som er relevante i større deler av konfliktspekteret enn hva som i sin tid var hovedbegrunnelsen til å anskaffe Ula-klassen.

Det er som oftest de taktiske egenskapene ved ubåter som trekkes frem som viktige. For at disse skal begrunne anskaffelse av nye ubåter må kapasitetene kunne benyttes på en slik måte at de

bidrar til Forsvarets overordnede rasjonale. Nye ubåter må være en relevant kapasitet for å understøtte norsk sikkerhet og norske interesser. Denne oppgavens problemstilling er:

Hva er det strategiske rasjonale for å videreføre en norsk ubåtkapasitet sett i lys av norske interesser?

I St.prop.73 blir det slått fast at Norge søker fleksibilitet for å kunne motvirke flere typer trusler, snarere enn å skreddersy for én spesiell (Prop.73s, 2011-2012 pkt 1.3.1). Årsaken til det kan være at trusler endres med forholdene i internasjonale relasjoner. De kan være et produkt av dagsaktuelle og akutte problemstillinger, som terrororganisasjoners fremvekst, og de kan komme som et resultat av mer permanente forhold som geografisk beliggenhet. Ved utformingen av fremtidens Forsvar i Norge kan det derfor være hensiktsmessig å se på utfordringen i motsatt rekkefølge. Istedenfor å knytte seg til en trussel, som under den kalde krigen, kan man ta utgangspunkt i hva som er strategisk viktig for Norge.

1.3 Avgrensning

En analyse av de strategiske årsaker til at ubåter er relevant for Norge i fremtiden gjenspeiler de lange linjene i norsk interesse- og sikkerhetspolitikk. Eksempler på slike er vektleggingen av internasjonal rettsorden og ivaretagelse av stormaktsgarantier for å sikre landets integritet (Nyhamar, 2007, s. 73). Denne oppgaven skal analysere årsaker til videreføringen av ubåtvåpenet basert på permanente interesser heller enn på oppdukkende spesifikke utfordringer. I denne oppgaven benyttes i stor grad ubåtenes generelle egenskaper istedenfor å granske detaljene i hva ny teknologi gir av muligheter, da dette oftest påvirkes av hva som oppfattes som et tidsaktuelt problem.

Det er likevel noe teknologi som øker ubåters nytteverdi og anvendelighet som sikkerhetspolitisk verktøy. Langtrekkende våpen, som missiler med landmålskapasitet er et eksempel på dette. Løsninger som øker utholdenheten er et annet. Det strategiske rasjonale blir dermed påvirket av mulighetene ny teknologi gir. Noen sentrale teknologiske fremskritt blir derfor behandlet, samtidig som det er det konseptuelle ved ubåter og ubåtoperasjoner som er i sentrum.

Forsvarets forskningsinstitutt har konkludert med at ingen militære virkemidler kan erstatte ubåter i overskuelig fremtid (Forsvarets forskningsinstitutt, 2011). Denne oppgaven legger

konklusjonen til grunn og drøfter ikke hvilken begrunnelse den bygde på, men fokuserer heller på ubåters relevans i fremtidens forsvar. Det forutsettes at nye norske ubåter er konvensjonelle og ikke atomdrevet.

1.4 Oppgavens relevans

Den forestående investeringsbeslutningen er tidskritisk dersom Norge ønsker å besitte en kontinuerlig ubåtkapasitet. Stortinget har bevilget midler til å drifte Ula-klassen i omtrent fem år utover opprinnelig teknisk levetid på 30 år (Prop.113s, 2014-2015). Forsinkelser i en anskaffelse kan medføre at Norge på et tidspunkt ikke disponerer ubåter som militært virkemiddel fordi landet ikke har noen tilgjengelig. Det fremstår da som et paradoks at flåteplanen av 1960, som inkluderte fem fregatter, fem korvetter, 15 ubåter og 31 missil-torpedo-/kanon båter, ble utarbeidet på ett år (Kristiansen, 2010, s. 365-366) mens det nå har pågått et prosjekt i FD siden 2007 for å analysere Norges behov for ubåter (Forsvarsdepartementet, 2014).

I en masteroppgave fra 2011 konkluderte Åge Vetaas (Vetaas, 2011, s. 72-73) med at det var få forsvarspolitiske grunner til at Skjold-klassen ble bygget og at strukturelementer i Forsvaret ofte erstattes med tilsvarende strukturelementer når levetiden er nådd. Vetaas viser hvor viktig det er at store investeringsbeslutninger er godt begrunnet og nøye utredet. På den måten kan man unngå at det brukes flere milliarder kroner på en kapasitet som ved neste korsvei kan bli vurdert som u hensiktsmessig.

2 Metode

Denne oppgaven er en dokumentstudie. Det er Norges politiske ledelse som avgjør om landet skal videreføre sin ubåtkapasitet. I en analyse av det strategiske rasjonalet er det derfor naturlig å ta utgangspunkt i strategiske styringsdokumenter. Oppgaven baseres på dokumenter som representerer både politiske og militære aspekter. Stortingsmelding 15, *Interesser, ansvar og muligheter* (St.meld.nr.15, 2008-2009) er en bred gjennomgang av norske interesser. Dokumentet har et langsiktig strategisk perspektiv og beskriver hva som er viktig for Norge å beskytte og ivareta. Forsvaret er et av verktøyene landets politiske ledelse kan benytte for å ivareta norske interesser.

Forsvarets rolle, funksjon og fremtidig utvikling beskrives i Stortingsproposisjon 73 S, *Et forsvar for vår tid* (Prop.73s, 2011-2012). Proposisjonen er derfor velegnet til å analysere det strategiske rasjonalet for å videreføre en norsk ubåtkapasitet.

Illustrasjon 1: Kommandonivå. Oppgaven baseres på dokumenter på politisknivå.

Utover de to politiske dokumentene brukes i hovedsak militærfaglig litteratur for å skape bredere forståelse for sentrale dimensjoner i de to nevnte dokument.

Jeg har lang fartstid fra ubåt og benytter min faglige innsikt de steder hvor det er naturlig i oppgaven. Samtidig har jeg i arbeidet vært bevisst min bakgrunn. Jeg søker å kompensere for den gjennom å benytte kritiske og balanserende kilder til informasjon slik at disse ikke favoriserer ubåter men gir et helhetlig bilde.

2.1 Disposisjon og metode

Dokumentstudiens kapittel tre danner nødvendig bakgrunn og gir utgangspunkt for kapittel fire som er analysen. I kapittel tre belyses Norges vektlegging av internasjonal rettsorden og ivaretagelse av en stormaktsgaranti. Videre beskrives konfliktspekteret for sentrale aspekter ved ubåter og ubåtoperasjoner fremlegges. Militære kapasiteter og operasjoner er i stor grad gradert informasjon, som dermed ikke kan tas med i oppgaven. For å kompensere for dette brukes historiske eksempler og oppslag i media for å belyse mer generiske trekk ved ubåter og deres operasjoner, samtidig som disse kildene behandles med et kritisk blikk.

Kapittel fire er delt inn i fire deler. Delene analyserer først hva ubåter bidrar med i henholdsvis terskelforsvaret, krig, krise og fred. Etter hver del blir ubåtens bidrag sett i sammenheng med norske interesser. Disse sammenfatningene inkluderer kun de interessene som klarest understøttes. Mer indirekte sammenhenger behandles ikke. Et eksempel kan være internasjonale operasjoners innvirkning på norsk økonomi. Gjennom å bidra til stabilitet og velstandsvekst i andre land økes Norges potensielle eksport marked, som igjen kan være bra for norsk økonomi.

Intervjuer kan gi økt faglig tyngde til argumenter og motargumenter for ubåtens nytteverdi i forhold til de ulike variablene. Intervjuer som kilde til informasjon er likevel valgt bort ettersom kildetilfanget allerede er meget stort og gir god faglig dekning. Oppgaven skal ikke undersøke beslutningsprosessen for anskaffelse av nye ubåter, noe som ville gjort intervju som kilde til informasjon meget relevant.

Forsvarsdepartementet har siden 2007 ledet en tverrfaglig prosjektgruppe for å utrede Norges fremtidige ubåtkapasitet (Forsvarsdepartementet, 2014). Analysene som er utført og rapportene som er utarbeidet, er omfattende og kunne gitt verdifulle bidrag til denne oppgaven.

Prosjektgruppens arbeid som kilde til informasjon er valgt bort av to årsaker. Den første er at prosjektgruppens arbeid er gradert. En av målsettingene med denne oppgaven er å gi et ugradert bidrag til debatten om fremtidig ubåtkapasitet og materialet kan dermed vanskelig benyttes. Den andre årsaken er at jeg ønsker å være upåvirket av prosjektets arbeid. Det er interessant om to uavhengige analyser basert på ulikt informasjonsgrunnlag, gir sammenfallende konklusjoner. Divergerer konklusjonene er det også interessant.

2.2 Valg av variabler

”Forsvarets viktigste rasjonale er å forsvare Norge og norske interesser og verdier mot eksterne trusler og angrep” (Prop.73s, 2011-2012 pkt 1.1). Et lands sikkerhetspolitikk må bygge på de

verdier og interesser den skal beskytte (Skogan, 2011, s. 107). Begrunnelsen for hvilke kapasiteter Forsvaret skal ha, bør således være ut fra deres egnethet til å beskytte norske verdier og interesser. Ved valg av variabler til denne oppgaven tas det utgangspunkt i dette.

Som ett ledd i å kartlegge norske interesser, igangsatte daværende utenriksminister Jonas Gahr Støre *Refleksprosjektet*. Prosjektet hadde som siktemål å få til en bred drøfting av norske interesser i en endret og globalisert verden (Lunde, Thune, Fleischer, Grünfeld, & Sending, 2008, Forord). Prosjektet dannet grunnlaget for Stortingsmelding 15 som omtaler seks norske interesser i meldingens del 2 (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 83-156). Interessene i Stortingsmeldingen er ikke noen fasit på hva som er viktigst for Norge, men gir en god pekepinn på hva landet ønsker å verne om. Interessene som utgjør oppgavens variabler er: *sikkerhet, engasjement, økonomi, energi, miljø og klima og global organisering*. I en prioritering mellom hvilke interesser som er viktigst og mest utfordrende, vil det være noen som angår Forsvaret i større grad enn andre. Norges forsvarspolitiske mål er i hovedsak sentrert rundt interessen *sikkerhet* (Prop.73s, 2011-2012, s. 46-47). Denne interessen vil derfor bli viet mest oppmerksomhet i denne oppgaven. Samtidig vil ubåtenes bidrag for å ivareta de øvrige interesser også undersøkes.

Bidrag til invasjonforsvaret var i sin tid et hovedargument for å anskaffe ubåter. Da kystfortene ble kuttet fra forsvarsstrukturen ble de ansett som lite anvendelige til annet enn å avskrekke og stanse en invasjon. Denne begrensningen sammen med sårbarheten overfor presisjonsvåpen var de viktigste årsakene til at de stasjonære anleggene ble lagt ned (Gjelsten, 2010, s. 498-499). Det er derfor naturlig at ubåters nytteverdi analyseres utover bidragene i en krigssituasjon. Ved å benytte konfliktspekteret som referanse kan ubåtenes egnethet til å ivareta norske interesser i ulike situasjoner undersøkes. Evne til å støtte norske interesser i andre sammenhenger enn krig, øker nytteverdien og dermed det strategiske rasjonalet.

2.3 Kilder og litteratur

2.3.1 Primærkilder

Oppgaven baserer seg særlig på to strategiske styringsdokumenter. Det ene dokumentet er en melding til Stortinget mens det andre er en proposisjon. En viktig forskjell på disse to dokumentene er at en *melding* er en presentasjon av en sak for Stortinget, mens en *proposisjon* blir lagt frem med forslag til å fatte vedtak. Selv om det ikke er nåværende regjering som la frem Stortingsmelding 15, er det generelt bred politisk tilslutning om Norges grunnleggende

interesser, og disse endres ikke mye over tid (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 8).

Stortingsmeldingen gir en samlet oversikt over de områder, som på politisk hold anses som viktige for Norge. Stortingsmeldingen gir dermed et godt rammeverk for å analysere strategiske begrunnelser for å anskaffe nye ubåter.

Dokumenthierarki i forsvarssektoren

NIVÅ	Normerende dokumenter	Retningsgivende dokumenter	Operative plandokumenter	Budsjett- og styringsdokumenter
Politiske dokumenter	 Lover og forskrifter	 Stortingsmelding	 Kgl. resolusjon	 Stortingsproposisjon
Forsvarsdepartementet	 Forskrifter og retningslinjer	 Strategisk konsept	 Iverksettings direktiv	 Iverksettingsbrev
Forsvarssjefen	 Direktiver	 Fellesoperativ doktrine	 Strategisk planleggings direktiv	 Forsvarssjefens virksomhetsplan
Fagmyndighet/ Driftsenheter (DIF)	 Bestemmelser	 Forsvarsgrens- og funksjonsvise doktriner	 Operasjonsplan	 Bestemmelser

Illustrasjon 2: Dokumenthierarkiet i forsvarssektoren. Benyttede primærkilder markert i grønt. (Forsvaret 2014, s 13)

Stortingsproposisjon 73 (Prop.73s, 2011-2012) er vedtatt i Stortinget. Proposisjonen er dermed bindende som gjeldende langtidsplan for Forsvaret. I proposisjonen beskrives Forsvarets rolle og funksjon og den danner grunnlaget for fremtidig utforming av Forsvaret. En ny langtidsplan forventes våren 2016. Denne kan innebære endringer sammenlignet med Stortingsproposisjon 73. Det er uvisst hva eventuelle endringer innebærer. Men ettersom Norge igjen stilles overfor tradisjonelle sikkerhetsutfordringer (Tamnes et al., 2015, s. 13) er det grunn til å anta at dette har innvirkning på langtidsplanen. Samtidig er det flere forhold som ligger fast. Som for eksempel geografisk beliggenhet og langvarige norske interesser. Det samme gjør nåværende langtidsplans beskrivelser av ubåter som militært virkemiddel. Stortingsproposisjon 73 er derfor et godt utgangspunkt for denne oppgaven.

Utenom de nevnte dokumentene vil militærfaglig litteratur, som doktriner, bidra til innsikt i hvordan ubåter som militært virkemiddel fungerer. Forsvarets doktriner for maritime operasjoner

(Forsvaret, 2002) gir en god og oppsummerende karakteristik av maritime operasjoner og trekk ved maritime enheter. Samtidig har den som målsetting å utdype Sjøforsvarets rolle som et sikkerhetspolitisk verktøy i hele konfliktspekteret (Forsvaret, 2002, s. 11). Den er derfor noe mer spesifikk på maritime aspekter enn fellesoperative doktriner utgitt i etterkant. Det gjør den mer anvendelig som grunnlag for å behandle sjømilitære tema.

2.3.2 Sekundærkilder

På oppdrag fra FFI skrev Jacob Børresen og Hans Christian Helseth rapporten *Norske interesser og sjømakt* (Børresen & Helseth, 2011). Rapporten er en del av FFI-prosjekt *Norsk sjømakt 2030*. Rapporten drøfter hvilke interesseområder norsk sjømakt har innflytelse på og hvordan Forsvaret og Sjøforsvaret best kan ivareta disse. Forfatterne beskriver dermed hvordan maritim makt omsettes som bidrag for å ivareta norske interesser og behandler Sjøforsvaret som helhet uten å gå i dybden på ubåtens rolle. Rapportens beskrivelse av interesser er hentet fra boken *Norske interesser; Utenrikspolitikk for en globalisert verden* (Lunde et al., 2008) samt Stortingsmelding 15 (St.meld.nr.15, 2008-2009).

I desember 2014 oppnevnte forsvarsminister Ine Eriksen Søreide en ekspertgruppe som skulle drøfte Forsvarets forutsetninger for å løse sine mest krevende utfordringer (Tamnes et al., 2015, s. 7). I rapporten drøfter ekspertgruppen rammer for norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk. Gruppen gir også konkrete råd og innspill om Forsvarets forutsetninger til å løse oppgaver i krise og krig som er nyttige for denne oppgaven. Ekspertgruppen har analysert utviklingen de neste fire år og de neste 20-30 årene. Mens rapporten tar for seg Forsvaret som helhet er min studie spesifikk på ubåtens roller.

Det teoretiske aspektet ved oppgaven er tonet ned samtidig som det er nødvendig å benytte teori enkelte steder. Artikler og annen relevant forskning gir derfor viktige bidrag til min analyse. Geoffrey Till sin bok *Seapower – A guide to the twenty-first century* er en generell innføring i emnet sjømakt (Till, 2013). Forfatteren benytter anerkjente sjømaktsteoretiske perspektiver for å beskrive hvordan sjømakt kan nyttes og virkningen av dette. Boken er for generell i sine beskrivelser til at den overlapper med denne oppgaven, men gir samtidig konkrete analyser som kan benyttes.

Kapittel fem i boken *Mellom fred og krig* omhandler nasjonal krisehåndtering til sjøs (Heier, 2013). Kapitlet er skrevet av Jacob Børresen og er egnet til å forstå hvordan Sjøforsvaret kan

forebygge kriser og hvordan det kan håndtere kriser. Dermed omhandles delvis også ubåtens rolle i nasjonal krisehåndtering uten at forfatteren direkte behandler samme tema som denne oppgaven.

2.4 Begrepsavklaring

Begrepet strategi blir benyttet i ulike sammenhenger. Felles er ønsket om å oppnå en målsetting ved hjelp av tilgjengelige virkemidler. For denne oppgaven er forståelsen av begrepet strategi viktigere enn en presis definisjon. I boken *Militärteorins grunder* omtales strategi som den rasjonelle prosess som forsøker å skape en sammenheng mellom politiske mål og militær midler (Widén & Ångström, 2004, s. 53). Denne forståelsen av begrepet legges til grunn. Det politiske målet er å ivareta norske interesser mens et av de militære virkemidler som kan benyttes er nye ubåter. Samtidig er det viktig å ta hensyn til at Forsvaret representerer kun ett av flere virkemidler for å oppnå politiske målsetninger. I denne oppgaven skal begrepet *strategisk rasjonale* forstås som at det må være en begrunnet årsak til at det militære virkemidlet er egnet til å bidra til den politiske målsettingen, selv om det ikke nødvendigvis er det eneste.

Begrepene sjøkontroll og sjønektelse betegner sentrale sjøstrategiske konsepter. Det finnes flere ulike definisjoner, men for denne oppgaven er forklaringene i Forsvarets fellesoperative doktrine tilstrekkelig (Forsvaret, 2014, s. 108-109). Sjøkontroll er en tilstand begrenset i tid og rom som sikrer egen handlefrihet på havet. Dette inkluderer at man må kunne beskytte alle sine styrker på sjøen mot trusler fra luften, overflaten og under vann. På denne måten sikres egne styrker fritt spillerom til å løse sine oppdrag uten å bli hindret av fienden. I norsk sammenheng skal Forsvaret inneha evnen til å etablere sjøkontroll i utvalgte deler av operasjonsområdet til havs, herunder også sikre høyverdimal mot lufttrusler.

Sjønektelse er å hindre en motstander i å bruke bestemte sjøområder effektivt til sine formål, uten selv å være i stand til å kontrollere det aktuelle farvannet. Man nekter motstanderen å operere fritt fordi han må ta hensyn til at det er en trussel i området med evne til å ramme ham. Sjønektelse virker på to måter (Till, 2013, s. 152). Den første er at man nekter en fiende å benytte havet fritt ved å kunne påføre motstanderen skade. Den andre er å benytte det som et supplement til sjøkontroll. Man etablerer sjøkontroll i et område mens man oppretter en tilstøtende buffersoner hvor fienden hindres i å operere fritt. Sjønektelse er lettere å oppnå enn sjøkontroll, det er også et lavere ambisjonsnivå som er mindre ressurskrevende. Havet kan ikke

benyttes fritt til egne formål, men fienden nektes samtidig fritt spillerom og trusselen reduseres. Sjøminer og ubåter er typiske kapasiteter som forbindes med sjønektelse.

Maritim maktprojeksjon beskriver bruk av, eller trussel om bruk av, maritime styrker for å påvirke hendelser på land (Forsvaret, 2002, s. 33-34). Tilstedeværelse av en maritim styrke utenfor et land kan brukes for å vise politisk vilje til å gripe inn i en situasjon. Maktprojeksjon kan være en del av et land eller en allianse sin strategi for å avskrekke og påvirke andre, uten at fartøyene nødvendigvis krenker et annet lands suverenitet. Maktprojeksjon er anvendelig i hele konfliktspekteret. Flere maktprojeksjonsoperasjoner krever sjøkontroll (Forsvaret, 2002, s. 34). Samtidig gis det åpning for at situasjonen på land kan påvirkes ved bruk av blant annet spesialstyrker og missiler. Innsetting av spesialstyrker med ubåt eller ubåter utstyrt med missiler og miner vil dermed være en anvendelig måte å projisere makt på.

Konvensjonell avskrekking skal i denne oppgaven forstås som avskrekking med konvensjonelle våpen.

Illustrasjon 3: Overflateseilas. Tre norske Ula-klass ubåter i samlet seilas utenfor Bergen. (Forsvaret, 2014)

3 Ubåter som sjømilitært virkemiddel

Ubåtkrigføring har historisk sett vært omstridt. Et eksempel som illustrerer dette er Washington konferansen i 1922 hvor Storbritannia forsøkte på å forby ubåter fordi de representerer ”... *a weapon of murder and piracy...*” kun egnet til å drepe sivile (Mallison, 1966, s. 37). Britene mente at de ikke bare gjorde seg selv og de allierte en tjeneste ved å forby ubåter, men hele den siviliserte verden. Fra å være et fartøy med slike intensjoner har ubåtenes oppgaver økt i omfang. Redegjørelsene i dette kapittelet danner utgangspunkt og bakgrunn for å analysere hvordan ubåter kan bidra til å ivareta norske interesser.

3.1 To sentrale norske interesser

Norge har i de senere år kjøpt nye fregatter, tilpasset deler av Hæren til internasjonale operasjoner, aktivt benyttet spesialstyrker i flere operasjoner og er i ferd med å anskaffe nye kampfly. Alle disse kapasitetene er godt egnet til å operere sammen med internasjonale styrker. I større grad enn under den kalde krigen er Forsvaret tilpasset bidrag til internasjonale operasjoner. Fra å benytte KV *Andenes* som sjømilitært bidrag under Gulfkrigen i 1990-91, til å stille med krigførende styrker i Afghanistan og Libya, viser Norge at landet nå kan stille med relevante, offensive bidrag. Endringene i Forsvaret gjenspeiler Norges avhengighet av en sterk internasjonal rettsorden og behovet for en stormaktsgarantist. Jeg vil kort redegjøre for disse to da de er helt sentrale for interessen *sikkerhet*.

3.1.1 Ivaretagelse av internasjonal rettsorden

”Den viktigste fremtidige enkeltrusselen mot det norske samfunnets sikkerhet og territoriale integritet er en erosjon av dagens internasjonale rettsorden og multilaterale styringssystemer” (Lunde et al., 2008, s. 94). Det er derfor gode sikkerhetspolitiske grunner for Norge å støtte FN og landet er syvende største frivillige bidragsyter (Atlanterhavskomiteen, 2015). Det er i Norges interesse at bidrag til internasjonale operasjoner er tuftet på et FN-mandat. Dette for ikke å bidra til å undergrave den mellomfolkelige rettsorden som landet er avhengig av.

Store deler av velstandsveksten i Norge kan knyttes til havet. Gjennom FNs 3.

havrettskonvensjon er råderetten over ressursene i havet og på kontinentalsokkelen sikret.

Etterlevelse av denne er dermed sentralt for norsk velstand og følgelig en vesentlig norsk interesse. Rapporten *Norske interesser og sjømakt* slår fast at for Norge handler ikke FN om idealpolitikk, men om rendyrket realpolitikk. For Norge betyr dette at ikke bare styrker til internasjonale operasjoner og økonomiske bidrag er essensielt, men også norsk håndhevelse av

3. havrettskonvensjon. Denne håndhevelsen er viktig for norske næringsinteresser, norsk sikkerhet og FNs relevans og prestisje (Børresen & Helseth, 2011, s. 35). Avhengigheten av en internasjonal rettsorden kan samtidig gi utfordringer i Norges forhold til USA. På den ene siden er USA en vesentlig bidragsyter man er avhengig av for å ivareta denne. På den andre siden er landet, gjennom sin militærmakt og posisjon, også i stand til å utfordre den samme rettsorden (Lunde et al., 2008, s. 94).

3.1.2 Ivaretagelse av en stormaktsgaranti

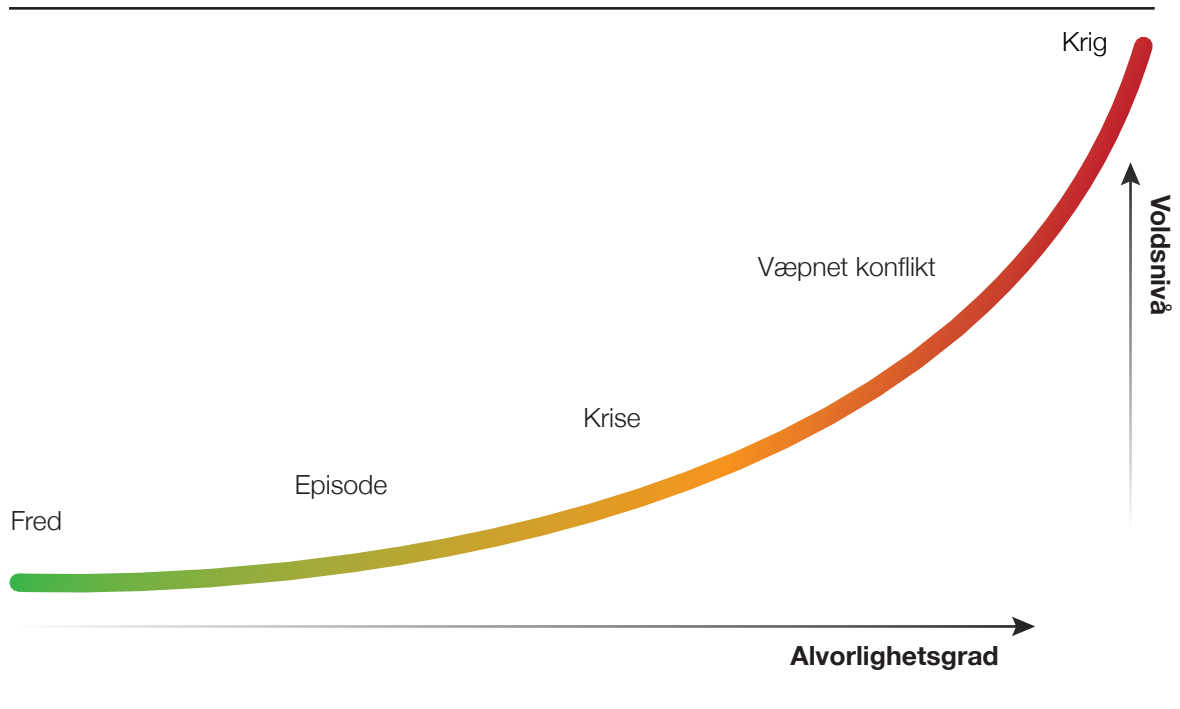
En mulig strategi for ett lands sikkerhetspolitikk er å søke allianser med andre land (Skogan, 2011, s. 137-138). Siden 1949 har Norge fulgt denne strategien og NATO er hjørnesteinen i norsk sikkerhetspolitikk (Prop.73s, 2011-2012 pkt 1.1). USA er den største bidragsyteren i NATO og Norges viktigste allierte. For Norge medfører dette, i sikkerhetspolitisk sammenheng, at et sterkt NATO og et godt forhold til USA er helt sentrale interesser.

NATO garanterer for medlemslandenes sikkerhet gjennom kollektivt forsvar. Det kan likevel oppstå sikkerhetsmessige situasjoner hvor land mener at de har krav på alliansens støtte, men hvor de andre medlemslandene mener at situasjonen ikke gir grunnlag for dette, eller at de ikke har kapasitet til å hjelpe. Det kan bety at hjørnesteinen i norsk forsvarspolitikken svikter og at alliansen trår støttende til først ved eksistensielle trusler. NATO kan ha begrenset relevans for lokale konflikter i nordområdene (Lunde et al., 2008, s. 89). Det er derfor viktig for Norge å ha ett troverdig og slagkraftig Forsvar som kan virke avskrekkende og ved behov slå tilbake mot en aggressor på lavere konfliktnivåer.

3.2 Konfliktspekteret

En konflikt mellom to eller flere parter kan foregå med eller uten bruk av vold. Ved å dele inn konflikter etter voldsnivå kan disse graderes i et konfliktspekter. I tillegg til voldshandlingenes intensitet brukes gjerne også konfliktens geografiske omfang og varighet til å bestemme nivået på konflikten (Forsvaret, 2014, s. 31). Spekteret er en glidende skala som dekker situasjoner fra fred, via krise til krig. Avhengig av oppløseligheten på skalaen kan episoder og væpnet konflikt også være inkludert. Hva som oppfattes som en krise for et land er nødvendigvis ikke det samme som betraktes som en krise i et annet land. En krise er dermed en subjektiv opplevelse av en situasjon. Det gjør presis kategorisering av hendelser på en skala utfordrende. For denne studien er det derfor tilstrekkelig å dele inn konfliktspekteret i tre selv om skalaen blir grovmasket.

Konfliktspekteret

Illustrasjon 4: Konfliktspekteret. Grafen er delt inn etter situasjonenes voldsnivå og hvor alvorlig hendelsene er for statsikkerheten.

Inndeling langs en skala kan være hensiktsmessig for å forstå grunnlaget for og se endringene i en konflikt. En slik forståelse kan bestemme hvilke virkemidler det kan være hensiktsmessig å bruke for å løse konflikten. Dagens konfliktbilde medfører at Norge kan være i en tilstand av fred i hjemlige farvann mens landet samtidig er part i en krise eller krig et annet sted. Fred blir dermed i oppgaven benyttet om en tilstand hvor Norge ikke føler seg direkte truet eller presset i eget nærområde. Krise deles i oppgaven opp i to kategorier. Den ene er nasjonale kriser som betegner situasjoner hvor landet er under press eller føler seg truet. Ett eksempel på en nasjonal krise oppsto da et sovjetisk militærfly styrtet på Hopen i 1978 (Gjelsten, 2010, s. 465). Ett annet er Elektron-saken fra 2005 (Forsvarsdepartementet, 2005) hvor en russisk tråler ikke fulgte instruksjoner fra Kystvakten og stakk av med to norske fiskeriinspektører ombord. Internasjonale kriser omfatter i oppgaven internasjonale styrkebidrag som piratjakt i Adenbukten og luftoperasjoner i Libya. Det omfatter også hendelser hvor Norge beslutter å bruke militære kapasiteter utenfor rammen av en internasjonal koalisjon. Væpnet konflikt er et begrep som favner bredere enn krig (Tamnes et al., 2015, s. 8). I denne oppgaven benyttes *krig* om det samme som væpnet konflikt. Første og andre verdenskrig og andre alvorlige anslag og angrep som berettiger alliert støtte, representerer ytterpunktet full krig.

Hvordan partene i en konflikt oppfatter motstanderens hensikt og kapasitet har stor betydning for et eventuelt valg om å eskalere konflikten. Oppfattes opponenter som svak, kan man eskalere til et høyere nivå på skalaen for å oppnå sine mål (Forsvaret, 2014, s. 31). Tilsvarende viktig er det da at landet besitter en robust og troverdig evne for å forhindre at en aggressor evner å provosere frem en ytterligere opptrapping. Samtidig er det vesentlig å unngå eskalering av en hendelse utover det konfliktnivået landet er villig til å risikere for å oppnå sin målsetting.

Norge må på egen hånd være i stand til å håndtere hendelser i de lavere nivåene av spekteret. Dette innebærer blant annet å kunne motstå begrensede militære trusler eller episoder og hindre at uvedkommende får adgang til norsk territorium eller skader vitale samfunnsinteresser (Lunde et al., 2008, s. 89).

3.3 Ubåters egenskaper

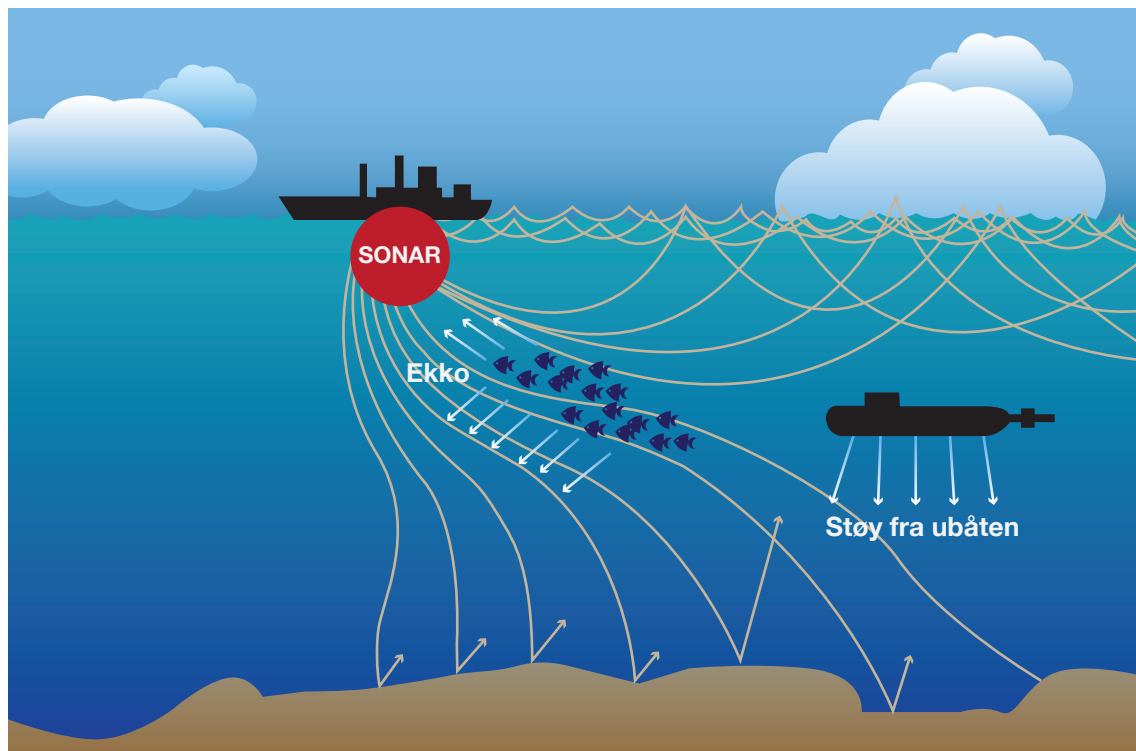
Tradisjonelt har marinefartøy kun unntaksvis blitt benyttet til å utføre den oppgaven de ble anskaffet for i krig. Krigsskip har en iboende fleksibilitet som gjør dem anvendelige til flere typer oppdrag. Geoffrey Till antar at marinefartøy i fremtiden vil få en økning i antall oppgaver og sier at de ”... *may be called on to deliver everything from bombs to babies*” (Till, 2013, s. 347). Oppgavene i fremtiden vil trolig omfatte hele konfliktspekteret. Samtidig er det store forskjeller på overflatefartøy og ubåter i deres anvendelighet til å løse de ulike oppgavene. Det er derfor nødvendig med en gjennomgang av ubåters egenskaper for å skape et drøftingsgrunnlag.

3.3.1 Havet som operasjonsmiljø

Størrelsen på havet har så langt gjort det utfordrende å lokalisere fartøy som ønsker å holde seg skjult, selv om de seiler på overflaten. Ved å operere under vann blir dette enda vanskeligere. Man mister de viktigste og mest tilgjengelige redskapene til å oppdage fartøy. Blant annet radar, satellitt og visuell oppdagelse blir uegnet. Deteksjon må i stor grad basere seg på bruk av lyd. Enten ved å lytte passivt etter støy fra ubåten eller ved selv å sende ut lyd fra en aktiv sonar som deretter reflekteres fra ubåtens skrog etter samme prinsipp som en radar. Å lytte etter konvensjonelle ubåter er særdeles utfordrende da de er meget stillestående. Aktiv sonar fremstår dermed som det mest realistiske valget for å detektere denne type ubåter, på tross av at det har vært stor utvikling i passive lyttesystemer de senere årene. En lydimpuls sendt fra en aktiv sonar reflekteres i alt fra ubåter til fiskestimer og undervannsfjell. Bruk av aktiv sonar er derfor krevende. I tillegg spiller ubåtens størrelse og fart en rolle. Store objekter er lettere å oppdage enn små og det er lettere å skille ut objekter som beveger seg hurtig enn de som går sakte. Det

finnes også flere muligheter for å oppdage ubåter, men lyd fremstår fortsatt som den klart viktigste. For denne oppgaven er det derfor ikke nødvendig å gå mer i dybden for å slå fast at ubåtjakt er særdeles vanskelig og ressurskrevende.

Lydutbredelse i vann

Illustrasjon 5: Lydutbredelse i vann. Figuren viser hvordan lydbølger beveger seg i vann under påvirkning av ulike lydhastigheter i vannsøylen. Lydbølger under vann går ikke på en rett linje. Å detektere ubåter er vanskelig.

Utover ubåtens lave støynivå, dens størrelse og fart, samt undervannstopografiens beskaffenhet, gir også selve havets egenskaper ubåten skjul. Temperatur, saltinnhold, trykk og strømninger i vannet bidrar til å ulike lydhastigheter i vann. Det skaper skape forskjellige lag i vannmassene som reflekterer og kanalisierer lyd. Ubåten kan da velge om den vil gjemme seg i disse lagene eller om den vil utnytte dem til å oppdage andre fartøy på lengre avstand. Dette sammen med at en ubåt alltid vil oppdage en aktiv sonar fra et overflateskip lenge før det kan detektere ubåten, gir den en taktisk overlegenhet i møte med overflatekrigsskip. Benyttes maritime patruljefly og helikoptre i jakten på en ubåt, vil fordelene i større grad utlignes blant annet gjennom deres evne til å dekke større områder. Det er samtidig viktig å huske at havet er stort. Uten konkret grunnlag for å lete i spesifikke områder har også disse luftfarkostene store utfordringer med å detektere konvensjonelle ubåter.

Bruken av ubemannede fly har hatt en enorm vekst. I noen grad har ubemannede undervannsfarkoster hatt en lignende utvikling. Utfordringer med kommunikasjon, og dermed kontroll, er blant årsakene som så langt gjør ubemannede undervannsfarkoster mindre anvendelige enn tilsvarende farkoster i luften. Elektromagnetiske og akustiske signaler har kortere rekkevidde i havet og setter begrensinger på hvordan undervannskommunikasjon kan foregå. Det gjør effektiv sanntidsstyring over store avstander særdeles vanskelig. Dette kan løses ved at undervannsfarkostene har antenner over vann, men det går da på bekostning av evnen til å operere skjult. I overskuelig fremtid setter dermed havet begrensninger på effektiv undervannskommunikasjonen over store avstander. Ett annet aspekt ved kommunikasjon er at ubåter kan motta informasjon uten at deres posisjon blir avslørt, men når ubåten selv skal sende kan den tilkjenne sin tilstedeværelse. For å operere skjult ønsker derfor ubåter å sende så lite som mulig. Begrensninger på toveiskommunikasjon kombinert med behovet for å ta rasjonelle taktiske avgjørelser diktert av situasjonen, gjør at det i lang tid vil være behov for mennesker ombord på ubåter.

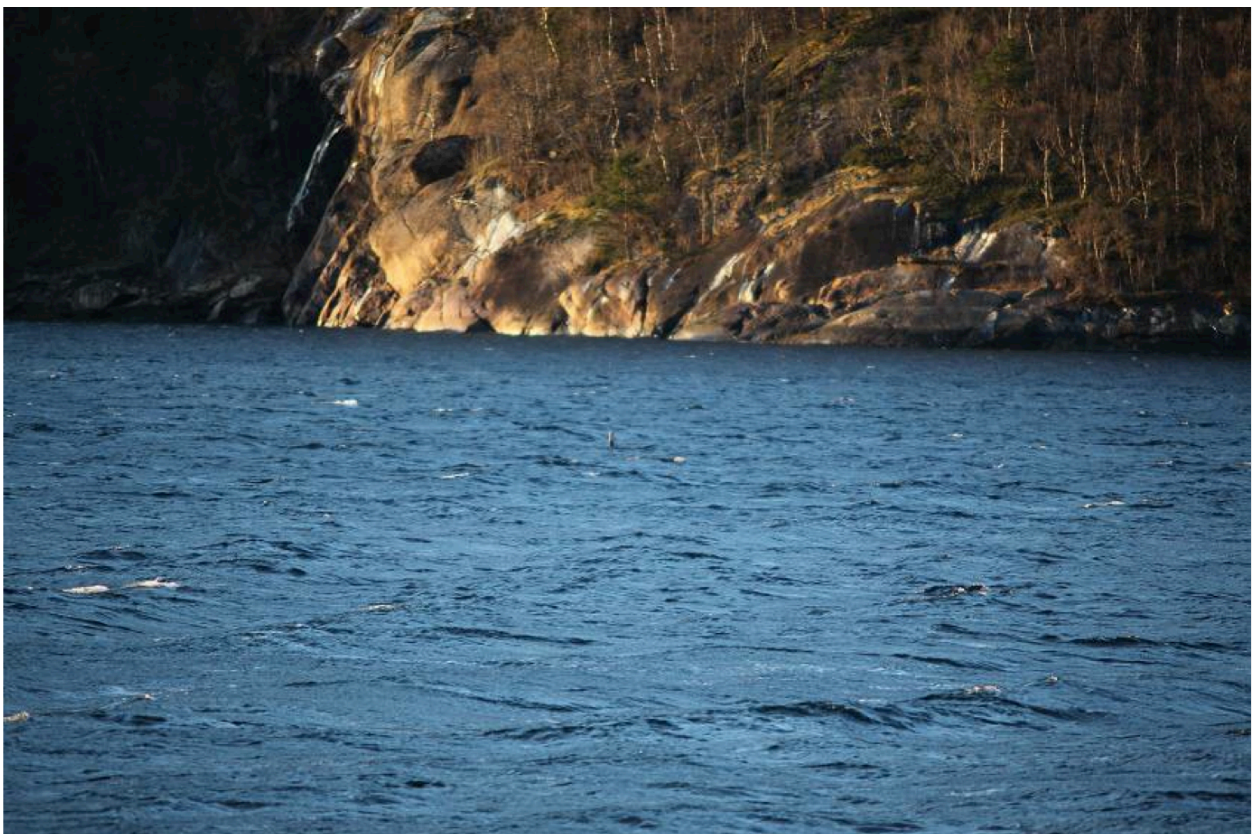
3.3.2 Evne til å operere skjult

For å kunne benyttes i flere forskjellige situasjoner, og dermed være et fleksibelt politisk verktøy, må maritime styrker ha god evne til å overleve under ulike type trusler (Forsvaret, 2002, s. 73). Gjennom å kunne operere i et område, uten at noen er klar over det, økes muligheten for å overleve. Evnen til å operere skjult er det som skiller ubåter vesentlig fra andre militære styrker (Submarine Institute of Australia Inc, 2008, pkt 6.1.1). Dette bekreftes i Stortingsproposisjon 73 (Prop.73s, 2011-2012, s. 95).

Det er i hovedsak fire sider ved evnen til å operere skjult som bør nevnes i denne oppgaven. For det første muliggjør den etablering av sjønektelse over lang tid. En aggressor kan dermed ikke benytte havet fritt for å oppnå sin målsetting. Det kan i tillegg medføre at motstanderens evne til å presse gjennom sin vilje blir redusert. Enten fordi situasjonen trekkes ut i tid og dermed muliggjør alliert assistanse, eller at situasjonen ikke blir så truende som intensjonen var. For det andre er det mulig for ubåter å operere i et område motstanderen kontrollerer. Både i overvåkningsøyemed og i forbindelse med offensive operasjoner kan ubåter frata fienden evnen til overraskelse samtidig som de kan ramme fiendens styrker før disse oppnår sin målsetting. For det tredje gjør ubåter det mulig å overvåke en situasjon. God situasjonsbevissthet kan muliggjøre handling før en situasjon blir truende eller skape tid til forberedelse. Gjennom overvåkning bidrar ubåter til at beslutningsgrunnlaget for norske myndigheter blir så riktig som mulig.

Dermed minsker sannsynligheten for at en situasjon blir feiltolket. Det siste elementet er at evne til å operere skjult også gir mulighet for overraskelse. Dersom det blir nødvendig med militære operasjoner, økes sannsynligheten for et fordelaktig utfall gjennom at fienden ikke er forberedt. Som vist med disse fire sidene, er det å operere skjult viktig i hele konfliktspekteret. I fred er innsamling av etterretningsinformasjon og overvåkning viktige bidrag. Det samme vil det være i en krise, men her kan det også bli sentralt å ha tilgjengelige styrker for å synliggjøre negative konsekvenser av en eskalering. I krig vil alle de fire elementene bli sentrale.

I tillegg gir mulighetene til å operere skjult økt overlevelsessevne. Denne evnen er en forutsetning for å kunne bruke militære styrker som et fleksibelt politisk verktøy i ulike situasjoner. Da ubåten har alle fordeler til å kunne gjemme seg, har den mye større overlevelsessevne enn for eksempel overflatefartøy og fly, spesielt i de øvre deler av konfliktspekteret.

Illustrasjon 6: Periskop. En Ula-klasse ubåt øver på skjult overvåking. Periskopet er synlig midt i bildet. (Ubåtvåpenets bildearkiv, 2009).

Det er imidlertid flere operasjoner de senere årene som vektlegger det motsatte av evne til å operere skjult. Det å vise at man er til stede har en verdi i seg selv fordi nærvær virker avskrekkende eller stabiliserende på en situasjon. Eskortering av handelsfartøy i Adenbukten og kystvaktens daglige tjeneste med fiskerioppsyn er eksempler på dette. Å kunne holde seg skjult

er dermed en fordel i noen situasjoner, mens det kan være en ulempe i andre. Ubåter kan ved behov operere synlig for å understreke viljen og evnen til å ivareta norske interesser. Eksempler som havnebesøk i Norge og utlandet og bekjentgjøring av deltagelse i internasjonale operasjoner og øvelser viser dette. En norsk ubåt som seiler på overflaten ut fra Kirkenes før den dykker, kan understreke norsk vilje til å hevde suverenitet og territoriell integritet (Gjelsten, 2010, s. 426). Samtidig er evnen til daglig å demonstrere norsk tilstedeværelse mindre enn hos overflatefartøy. Både fordi ubåter er konstruert for et annet formål og fordi synlig nærvær reduserer usikkerheten ubåter skaper gjennom å operere skjult.

Ubåters evne til å forbli uopdaget kan reduseres av flere årsaker. To viktige grunner er ubåtens bruk av utstyr som bryter havoverflaten og ubåtens fart. Blant annet for å benytte periskop og for å opprette effektiv toveiskommunikasjon må ubåter bruke master som stikker opp over havoverflaten. For å lade fremdriftsbatteri benytter konvensjonelle ubåter dieselmotorer. Det krever tilgang på frisk luft ved bruk av master. For å redusere behovet for å bruke master når batteriene må lades har det de senere år blitt utviklet systemer som gjør dette uavhengig av tilgang på frisk luft. Slike systemer kalles air independent propulsion (AIP) (Manseck, 2011, s. 38). AIP opphever delvis noe av skillet mellom konvensjonelle ubåter sammenlignet med atomdrevne ubåter. Samtidig beholder de fordelene av å være liten i størrelse. Tross fremskrittene vil økt hastighet medføre større risiko for oppdagelse.

3.3.3 Asymmetri

I forbindelse med Australias forestående anskaffelse av nye ubåter har en studie slått fast at for hver dollar benyttet på ubåter, må en motstander bruke 100 (1:100) for å møte trusselen en ubåt utgjør, uten at han kan være garantert suksess (Submarine Institute of Australia Inc, 2008 pkt 6.2.1). Ubåter fremstår dermed som et svært effektivt våpensystem med en betydelig avskrekkende effekt. Ubåter gir dermed et viktig bidrag i terskelforsvaret.

Forholdet 1:100 høres høyt ut, men det er samtidig to klare faktorer som kan understøtte ubåtens unike asymmetriske funksjon. Den første er evnen til å skape frykt hos en motstander. For eksempel la frykten for å bli angrepet av ubåter nærmest hele den argentinske marinen til kai under Falklandskrigen etter at ARA *Belgrano* ble senket av en britisk ubåt (Till, 2013, s. 241). Ett torpedert fartøy avskrekket således en hel marine. Den andre faktoren er at de binder opp store styrker som ellers kunne vært benyttet til et andre formål. En motstander må, i tillegg til å bruke fartøy for å nå sine sjømilitære målsettinger, sette av store styrker for å nøytralisere

trusselen fra motstanderens ubåter. Dermed blir et angrep på Norge vesentlig mindre effektivt enn det kunne vært. I tillegg til disse to årsakene er trolig ubåtenes høye overlevelsesevne en viktig faktor. En ubåt kan ikke angripes uten å være lokalisert. Selv om forholdet 1:100 kan være gjenstand for kritikk, er det utvilsomt et asymmetrisk forhold mellom ressursbruk for å ha ubåter og ressursbruk for å møte den trusselen ubåter utgjør.

Basert på økonomiske argumenter gir ubåter mye forsvar for hver benyttet krone. Ubåter er dermed et nyttig våpensystem for land med mindre ressurser enn sine potensielle motstandere. Sjøminer er trolig det eneste sjømilitære våpenet som har et sammenlignbart asymmetrisk potensial som ubåter. Det kreves imidlertid et langt høyere antall miner for å gi samme effekt som et fåtall ubåter. Dette fordi ubåtene har strategisk mobilitet og kan dekke store områder sammenlignet med miner som er statiske og kan unngås om man kjenner lokaliseringen på dem.

3.3.4 Utholdenhet

Hvor lenge et fartøy kan operere uten etterforsyning, avhenger av hvor mye fartøyet kan frakte med seg og hvor fort disse forsyningene brukes opp. Forbruksraten på krigsskip avhenger blant annet av mengde drivstoff, proviant og hvor mye våpen som blir benyttet. Utholdenheten til et fartøy inneholder derfor flere usikkerhetsmomenter. Små hurtiggående fartøy må gjerne etterfylle drivstoff hver dag og fregatter kanskje en gang i uken. Større fartøy som Forsvarets nye logistikkfartøy, kan seile i ukevis før det har behov for etterforsyninger.

Ubåter er konstruert på en måte som gjør at de kan operere autonomt over lengre tid (Forsvaret, 2002, s. 79). Enten det er en atomdrevet- eller en konvensjonell ubåt er den ikke avhengig av sårbar logistikk eller beskyttelse fra andre fartøy (Genoble, 2009) for å kunne operere sammenhengende på havet i lengre perioder. Dette aspektet er fanget opp i Stortingsproposisjon 73 som viser til at ubåten har strategisk mobilitet og stor utholdenhet i et operasjonsområde ved at den ikke er avhengig av etterforsyninger til havs (Prop.73s, 2011-2012, s. 96). Å være uavhengig av etterforsyninger over lang tid bidrar til ubåtens evne til å operere skjult.

Det er to vesentlige forhold som skiller overflatefartøyenes og ubåtenes utholdenhet. Den ene er at ubåter har muligheten til å operere skjult. Det er vanskeligere å vite hvor en ubåt er enn å finne et overflatefartøy. Dette danner grunnlaget for den andre store forskjellen. Gjennom at ubåten kan operere uoppdaget kan den i lang tid oppholde seg i et område som ellers er kontrollert av en motstander. Overflatefartøy kan ikke seile i fiendekontrollert farvann uten betydelig høyere

risiko. Ubåter har dermed bedre forutsetninger for å kunne utnytte sin utholdenhet på en måte som påvirker motstanderen. På den andre siden har moderne overflatekrigsskip mulighet til å holde høyere hastighet over lengre tid enn konvensjonelle ubåter har. De kan dermed forflytte seg ut av et urolig område hurtigere enn konvensjonelle ubåter og dermed også komme andre raskere til unnsetning ved en truende situasjon.

3.3.5 Slagkraft

Torpedoer er konvensjonelle ubåters hovedvåpen og har stor virkning selv mot store mål (Forsvaret, 2002, s. 78). Ubåter har i de fleste situasjoner evne til å oppdage andre fartøy før de selv blir detektert. Det medfører at man kan oppnå overraskelse ved angrep på en fiendtlig enhet samtidig som treffsikkerheten er stor. I tillegg har ubåter muligheten til å velge ut hvilke mål som skal skytes på med stor nøyaktighet, noe som kan bidra til å forsterke eller understreke et politisk signal. For eksempel ved kun å angripe det ene fartøyet som krenket norsk suverenitet, selv om det opererer som del av en gruppe, eller ved kun å angripe de fartøyene som rammer motstanderen hardest. I tillegg til å sende politiske signal er torpedoen egnet til å skape frykt hos en motstander. Angrep fra en skjult fiende med et våpen det er meget vanskelig å forsvare seg mot, kan spre usikkerhet og tvil hos en aggressor, det har utvilsomt en avskrekkende effekt.

Ulempen med å ha et våpen som etter all sannsynlighet medfører at fartøyet som blir angrepet blir fullstendig ødelagt, er at en slik bruk i noen situasjoner kan være ute av proporsjon og dermed ha uønsket eskalerende effekt. Snarere enn å bidra til å løse en konflikt kan situasjonen tilspisses. Ett eksempel kan være fra 1994 da KV *Senja* skjøt kalde granater på den islandske fiskebåten *Hagangur II* etter at denne skjøt med gevær foran KV *Senja* sin lettboat (Gjelsten, 2010, s. 480). Bruk av torpedoer i en slik situasjon ville ikke samsvart med alvorlighetsgraden på krisen, samtidig som det kunne kostet liv. Fremtidig teknologisk utvikling kan endre denne situasjon og blant annet gi ubåter muligheter til å avfyre varselskudd med maskingevær (Naval Forces, 2007, s. 47-48) noe som kan gjøre dem mer anvendelige i ulike type situasjoner og øke myndighetenes responsmuligheter. Samtidig kan en slik utvikling gå på bekostning av ubåtens kanskje viktigste egenskap, evne til å operere skjult, gjennom at bruk av våpnene avslører dens tilstedeværelse i et område.

3.3.6 Usikkerhet/avskrekking

Utholdenhet kombinert med evnen til å operere skjult gjør at en ubåt kan være ulokalisert for en opponent i lang tid. Med en gang en ubåt dykker mister en motstander i stor grad evnen til å vite

hvor den er. Motstanderen vet ikke hvilken fart ubåten benytter og ikke hvor den skal. Dermed vokser usikkerheten om ubåtens posisjon for hver time som går. En viss tid etter at en ubåt forlater Bergen kan den være i Middelhavet, ved Svalbard eller fortsatt oppholde seg rett utenfor Bergen uten at en motstander vet hva som faktisk er tilfellet. Han må dermed forholde seg til den usikkerheten dette skaper og den risikoen og trusselen det innebærer. Motstanderen vet ikke om han er truet, blir overvåket eller om ubåten er et helt annet sted. Overflatefartøyer har ikke den samme muligheten. Det er enklere å følge med på hvor disse seiler og opererer. I fremtiden vil det trolig være mulig å ha full kontroll på dem til enhver tid. Det blir derfor lettere å bedømme hvilken trussel disse krigsskipene utgjør.

Usikkerheten en ubåt skaper for en motstander, dens store slagkraft og det asymmetriske fortrinnet utgjør til sammen viktige pilarer og danner grunnlaget for ubåters avskrekkende effekt. Avskrekking kan defineres som *”Ressursene (kapabilitetene) skal disponeres på en slik måte at man avskrekker en potensiell motstander fra å gå til angrep ved å forespeile ham tap som overstiger vinning ved et angrep”* (SNL, 2014, 27.08). Uavhengig av om Norge har et mobiliseringsforsvar, innsatsforsvar eller terskelforsvar, handler det i stor grad om å avskrekke en potensiell motstander slik at det ikke blir behov for å benytte vold. Det fremholdt også forsvarssjefen i en tale i Oslo Militære Samfund hvor han påpekte at begrepet terskelforsvar er nytt, men at innholdet fortsatt handler om avskrekking (Bruun-Hanssen, 2014).

Stortingsproposisjon 73 oppsummerer ubåters bidrag i denne sammenheng på en god måte: *”Gjennom evne til å operere skjult, muligheten for overraskelse og med stor ildkraft, vil undervannsbåtens tilstedeværelse ha en avskrekkende effekt. I ytterste konsekvens kan den ha en strategisk påvirkning på motpartens evne eller vilje til handlinger....”* (Prop.73s, 2011-2012, s. 96).

Ubåtens avskrekkende effekt kan, i tillegg til å forhindre en motstander i å gå til angrep, utnyttes som støtte for andre fartøyer. Gjennom den trusselen en ubåt utgjør for en fiende på havet har norske fregatter og kystvaktfartøyer en reell ryggdekning dersom en situasjon skulle utvikle seg i uønsket retning. Norske overflatefartøyer kan dermed fremstå med større autoritet ovenfor en potensiell aggressor med støtte fra norske ubåter. De får et større potensial til å sette makt bak sine krav dersom de utfordres. Ubåters tilstedeværelse må da bekjentgjøres.

Selv om ubåter i seg selv kan ha en avskrekkende effekt er det viktig å bemerke at man ikke bare må ha evnen, men også troverdig vilje til å benytte makt. *”... a deterrent threat is credible only if the potential aggressor believes that decision-makers are committed to executing the threat if the*

communicated threshold is crossed, and that the deterring state actually possesses the capabilities to do so.” (Demus, 2012, s. 9). Ubåter representerer dermed et verktøy som kan benyttes for å oppnå en avskrekkende effekt. Det er troverdigheten av den politiske viljen til å bruke ubåtene som avgjør om det virker når en episode eller krise oppstår.

3.3.7 Kompetanse

Avskrekking avhenger både av troverdig evne og vilje. Mens vilje representerer politisk handlekraft til å sette makt bak kravene, består evne av to deler. Den ene er knyttet til at man har systemene som kreves og at disse er teknisk tilgjengelige, mens den andre delen er at personellet ombord faktisk er i stand til å utnytte ubåtens egenskaper til å løse pålagte oppdrag. Å operere ubåter krever høy kompetanse, noe Argentina fikk erfare da de i løpet av Falklandskrigen ikke evnet å gjennomføre vellykkede angrep på britiske styrker med sine ubåter (Till, 2013, s. 126). Nødvendig kompetanse fremstår dermed som svært vesentlig for å ha nytte av ubåter. Dette understrekes også av forsvarsministeren når hun sier at den mest kritiske suksessfaktoren for fremtidens forsvar er evnen til å rekruttere, utvikle og beholde rett personell med relevant kompetanse, riktige holdninger og høy etisk bevissthet (Søreide, 2014). Ubåter i høyeste grad avanserte og komplekse plattformer. Det tar lang tid å bygge fartøyene, lære seg å vedlikeholde dem og lære seg å bruke dem effektivt. Avvikles ubåtvåpenet og man senere får behov for å reversere beslutningen, vil det derfor ta meget lang tid å bygge kompetansen opp igjen.

3.3.8 En balansert flåte

Under utarbeidelsen av flåteplanen fra 1960 kom Norge og NATO til enighet om at det skulle være en ansvarsfordeling. Norge skulle ha en kystnær marine mens NATO med USA i spissen skulle dekke havområdene utenfor dette (Gjelsten, 2001, s. 72). Ved å dele på oppgavene på denne måten unngikk alliansen en duplisering av kapasiteter, samtidig som elementene utfylte hverandre. Målet var å skape et best mulig forsvar mot Sovjetunionen totalt sett. Det samme gjelder for Norge alene. Ensidig satsning medfører svakheter på de områdene som blir tilsidesatt. Et grunnprinsipp for innretningen av Forsvaret er derfor at det skal være balansert og dermed i stand til å møte ulike utfordringer, både ute og hjemme (Prop.73s, 2011-2012 pkt 2.1.3.4). Uten å gå inn på prinsipper for forsvarsplanlegging er det nyttig å knytte noen kommentarer til relevansen av et balansert Sjøforsvar.

Ved å kunne disponere ulike fartøystyper er det enklere å gradere Norges respons på ulike utfordringer. Dette kan være særlig nyttig under en krise. Kystvaktskip er godt egnet til daglig

suverenitetshevdelse. Men de er ikke utrustet til å møte marinefartøy i en væpnet konfrontasjon. På samme måte som en ubåt trolig ikke vil være det beste verktøyet i en situasjon lik Elektron-saken, eller i et møte med illegale immigranter som kommer sjøveien. En balansert flåte gir dermed flere valgmuligheter enn en marine som mangler slik fleksibilitet. Økte responsmuligheter nasjonalt gir også økt sannsynlighet for å kunne stille med relevante og etterspurte kapasiteter internasjonalt.

Et bredt sammensatt forsvar vil i større grad på egen hånd være i stand til å øve og trene opp sine avdelinger slik at de blir krigsklare. Fregatter som ikke trener på ubåtjakt blir ikke gode på det. Internasjonalt samarbeid kan delvis kompensere for slike utfordringer, noe som også er nødvendig enkelte ganger for å oppnå optimal trening. Likevel demonstrerer trening i nasjonale farvann både vilje og evne til å forsvare landet. Samtidig kan nasjonale øvelser være ressursbesparende og gi kortere reaksjonstid hvis kriser oppstår.

Det er flere dimensjoner som må dekkes dersom et forsvar skal være balansert. Maritime styrker må derfor i en slik kontekst forsvare seg mot trusler fra luft, på havoverflaten og under vann. Antall fartøy og deres egenskaper blir vesentlig. Noen typer fartøy er gode til å møte trusler fra luften mens andre er bygget for å uskadeliggjøre sjøminer. Da det ikke finnes fartøystyper som er egnet til alt, må Sjøforsvaret bestå av fartøy som utfyller hverandre dersom det skal beskytte mot et stort antall ulike og aktuelle trusler.

Sjøforsvarets fartøy tilhører enten Kystvakten eller Kysteskadren (marinen). Kystvaktfartøy er landets primære myndighetsutøver på havet i fredstid (Forsvaret, 2015). Fartøyene overvåker norske havområder og hevder norsk suverenitet og suverene rettigheter hver dag. Kystvaktfartøy er uegnet til væpnet konfrontasjon med krigsfartøy da de i stor grad mangler våpen og sensorer. Deres primære virkeområde er derfor de lavere delene av konfliktskalaen. Kysteskadren er Sjøforsvarets operative styrke (Forsvaret, 2015). Den består i hovedsak av fregatter, korvetter, minefartøy, ubåter og støttefartøy. Fartøyene kan benyttes over hele konfliktspekteret og er i stor grad interoperable og samtrente med allierte. Det gjør dem velegnet til internasjonale oppdrag. Sjøforsvaret har evne til å etablere sjøkontroll i begrensede områder. Dersom noen fartøystyper utfases svekkes denne evnen om kapasiteten ikke erstattes på andre måter. Fregatter og korvetter utstyrt med missiler er de fartøystypene ved siden av ubåt som har størst slagkraft. Sjøforsvaret kan alene utøve sjønektelse i et område i lang tid. Uten ubåter svekkes denne evnen betraktelig.

4 Ubåter og norske interesser

I dette kapittel benyttes konfliktspekteret til å analysere hvordan ubåter er egnet til å ivareta norske interesser. Det er utfordrende å trekke noen klare skiller mellom hvilke interesser som kan understøttes i de ulike delene av spekteret. Noen av interessene vil derfor gjelde for alle de tre hovedkategoriene, mens noen bare omtales i et av underkapitlene.

Forsvaret skal bidra til å forebygge krig. Å være en krigsforebyggende terskel inngår i interessen *sikkerhet*, men er så omfattende at ubåtenes bidrag i denne sammenheng behandles i et eget underkapittel. Deretter vil jeg analysere ubåtenes bidrag i henholdsvis krig, krise og fred.

4.1 Ubåter som krigsforebyggende terskel

NATO utgjør den viktigste konfliktforebyggende terskel i våre nærområder (Prop.73s, 2011-2012, s. 7). Samtidig er Norges militære bidrag viktig for alliansens totale evne til å være krigsforebyggende. Med moderne kapasiteter og høy reaksjonsevne skal derfor Forsvaret "...utgjøre en krigsforebyggende terskel som innebærer høy risiko og kostnad for den som måtte utfordre norsk sikkerhet og selvstendighet" (Prop.73s, 2011-2012, s. 7). Som nevnt tidligere handler etableringen av en krigsforebyggende terskel i stor grad om avskrekking. Det finnes i hovedsak tre former for avskrekking og disse er (Yost, 2009):

- *Deterrence by denial*
- *Deterrence by punishment*
- *Tailored deterrence*

De to første fikk feste i USA på 50-tallet, mens den siste kom inn i vokabularet rundt 2006. De tre formene for avskrekking vil nå bli sett i sammenheng med ubåters bidrag for å utgjøre en krigsforebyggende terskel.

Deterrence by denial har flere likhetstrekk med det Skogan argumenterer for er hovedmålet til et militært forsvar, nemlig å avvise et angrep, samt motstå forsøk på overmanning (Skogan, 2011). Et forsvar skal i denne sammenheng være så sterkt at det hindrer fienden i å oppnå sin målsetting. Den avskrekkende dimensjonen med dette er at en aggressor kan bli nedkjempet i kamp (Yost, 2009, s. 13), alternativt bli påført så mye tap at han må trekke seg tilbake. Dersom et land skal være i stand til å stille seg i veien for en angriper må forsvareren ha mobile styrker eller vite hvor en eventuell fiende vil komme. I tillegg må han ha tilstrekkelig slagkraft i form av våpen og volum på egne styrker. På den måten kan forsvareren være i stand til å påføre en fiende

så store tap at kostnaden overstiger mulig gevinst. Samtidig må han være utholdende slik at han kan kjempe så lenge som det kreves. Uten et klart fiendebilde er det vanskelig å vite i hvilken form en aggresjon kommer. Da er det ikke lenger like hensiktsmessig å ha stasjonære fort langs hele kysten. Mobilitet og deployeringsevne blir således sentralt og vektlegges også i utformingen av fremtidens forsvar (Prop.73s, 2011-2012 pkt 3.6). Likevel vil det være behov for sikre forsyningspunkter og beskyttelse av utvalgte baser og sårbare forsyningsruter må derfor fremdeles ivaretas. Samtidig må det iberegnes egne tap. Tilstrekkelig volum på egne styrker vil derfor alltid være en relevant og viktig faktor. Både for å beskytte transportruter og for å ta høyde for tap. Kravet til utholdenhet vil fortsatt være viktig.

Ubåter fyller i stor grad de forutsetningene som er satt for denne formen for avskrekking. De er godt egnet til å utføre operasjoner som nekter en fiende adgang til norsk territorium gjennom sin evne til sjønektelse. Slagkraften medfører at en potensiell motstander kan bli påført store tap og ubåter kan gjennom sin utholdenhet sørge for at en motstander ikke evner å oppnå en hurtig seier. Ved å trekke en konflikt ut i tid øker sjansen for at alliert støtte kan komme før en aggressor har oppnådd sin målsetting. Dermed fremstår det som mindre attraktivt å gjennomføre et angrep på Norge. Ubåters evne til å operere skjult over lang tid gir således en dobbel virkning. Den avskrekker fordi den kan påføre fienden tap og fordi den nekter fienden en rask seier. Gjennom dette øker sjansen for at alliansen trer støttende til og et angrep fremstår som enda mindre formålstjenlig. I tillegg kan ubåter opprettholde en stridssituasjon over tid. Fortsettes kampen og fienden påføres tap sikres trolig internasjonal oppmerksomhet. Det kan ytterligere forsterke sannsynligheten for hjelp. På den andre siden kan ubåter miste sin avskrekkende effekt dersom en fiende ikke er avhengig av å benytte havet for å oppnå sin målsetting. Hurtige anslag og angrep, spesielt luft- og landbårne, vil gjøre ubåter mindre relevant. Missiler kan avfyres fra en mengde ulike enheter som containerskip og fly. Denne type raske angrep kan befinne seg i mulighetsrommet før NATO kan tre hjelpende til og det er tvilsomt om ubåter vil være tilstrekkelig avskrekkende for å stanse slike angrep basert på teorien om *deterrence by denial*.

Deterrence by punishment (Yost, 2009) handler om bruk av straff og gjengjeldelse som motsvar på en eventuell aggresjon. Denne formen for avskrekking kan gi assosiasjoner til kald krig og andreslagsevnen med bruk av atomvåpen, men den har flere dimensjoner. Hensikten er å vise en angriper at risikoen for å bli påført ekstra kostnader og ødeleggelser er stor. En slik gjengjeldelse vil ikke bare ramme en aggressors militære styrker, men kan også ramme andre deler av hans samfunn. For at et land skal ha en troverdig *deterrence by punishment* kreves våpensystemer som

medfører en mye høyere kostnad for en aggressor enn det han potensielt kan vinne. Dette kan gjøres ved å ramme militære styrker eller det sivile samfunn. Uansett hvilke mål man velger må man besitte en beviselig evne og vilje til å gjennomføre gjengjeldelse. Norske enheter med missiler gir Forsvaret noe kapasitet til denne formen for avskrekking, samtidig som den er mye mindre enn for eksempel Russland sin. Kampfly fremstår som den mest sentrale kapasiteten ved siden av ubåter, først og fremst grunnet missilenes rekkevidde. Ubåter kan påføre motstanderen betydelige kostnader enten i form av angrep på deres maritime styrker eller ved å bryte deres forsyningslinjer på sjøen. Dersom fienden må benytte seg av havet for å ramme Norge vil han måtte kalkulere med høy risiko, noe som igjen kan skape tvil hos aggressoren. Samtidig blir ressursbruken høy. Dersom det i tillegg må settes inn ressurser for å finne og nedkjempe ubåtene, tapes verdifull tid og forsinkes oppnåelse av målsettingen. Verdifull tid som vil tjene Norge med tanke på å få assistanse. Kostnaden kan dermed bli så høy at det ikke oppveier en potensiell gevinst. Dersom nye ubåter tilføres kapasitet til å avfyre langtrekkende våpen som missiler vil Norges evne til å utøve troverdig *deterrence by punishment* øke. Først og fremst fordi ubåtene, i motsetning til andre enheter har større potensial for å operere skjult. Det gjør det enklere å komme på skuddhold til å avfyre våpen mot mål bak fiendens forsvarslinjer.

Tailored deterrence legger opp til at en avskrekkingsskapasitet skal tilpasses en fiende (Yost, 2009). Dersom man kjenner sin fiende, gjennom hans beslutningsprosesser, prioriteringer, styrker og svakheter vil man bedre være i stand til å avskrekke fordi man kan tilpasse eget forsvar til det som vil ramme fienden hardest. Forsvarsministeren uttalte under overrekkelsen av oppdraget om et nytt Fagmilitært råd, at regjeringen ikke ser en direkte militær trussel mot Norge (Søreide, 2014). Uten noen klar fiende vil *tailored deterrence* trolig ha begrenset virkning. Forsvarsministeren presiserer riktignok at Russlands økte aktivitet i nord er verdt å merke seg, og at Russlands annektering av Krim har ført til en usikkerhet i Europa vi ikke har sett på mange tiår. Selv om man i fremtiden skulle definere Russland som en trussel vil *tailored deterrence* ha sine svakheter. Blant annet fordi Russland gjennom langtrekkende presisjonsvåpen og evne til hurtige aksjoner har mange militære valgmuligheter. Å dekke opp for alle mulighetene uten alliert assistanse er vanskelig for en liten nasjon. Under den kalde krigen kan man gjerne si at norske ubåter var skreddersydd for å stanse eller forsinke en sovjetisk invasjon. Nye ubåter vil også være godt i stand til dette, likevel er ubåtenes bidrag i de to andre formene for avskrekking trolig mer tungtveiende grunner for å videreføre våpenet i dag. Det er imidlertid verdt å nevne at ubåtenes anti-invasjonsegenskaper ikke er tapt og dermed utgjør et bidrag til *tailored deterrence* ettersom fremtidens sikkerhetspolitiske bilde er usikkert.

Det er vanskelig å si når avskrekking fungerer, men det er desto enklere å si når den ikke fungerer. Uten kjernevåpen kan man og si at Norges evne til avskrekking er mindre enn land som har denne type våpen. Konvensjonell avskrekking har begrensninger. Blant annet går Edward Rhodes langt i å argumentere for at konvensjonell avskrekking ikke fungerer (Rhodes, 2000). En av årsakene er at noen land, av ulike grunner, ikke lar seg avskrekke. For eksempel kan det å tape en krig ikke være avskrekkende nok, spesielt en konvensjonell krig hvor tapene trolig vil være begrenset sammenlignet med en krig med kjernevåpen. Et annet eksempel kan være at kostnadene ved ikke å gå til krig kan regnes som større enn det å tape en krig grunnet interne uroligheter eller press. En annen grunn til at stater ikke lar seg avskrekke av konvensjonelle våpen er at de er lettere å planlegge seg rundt enn når bruk av atomvåpen er en aktuell opsjon. Dette fordi man i større grad kan legge planer som begrenser tap fra konvensjonelle våpen enn det man kan ved bruk av atomvåpen. En aggressor kan dermed oppnå sin målsetting uten at kostnaden sett fra hans side blir for høy.

Basert på usikkerheten knyttet til effekten av konvensjonell avskrekking kan det diskuteres om ubåter gir den ønskede effekten. På den andre siden skisserer Rhodes noen forutsetninger for at konvensjonell avskrekking kan fungere, i hvert fall som et middel for å kjøpe tid. For å oppnå dette må man være i stand til å nekte en aggressor en rask seier. Det er mindre attraktivt å gå til krig dersom den blir langvarig, selv med seier til slutt. Klarer Norge å kjøpe seg tid kan denne benyttes for å oppnå en fredelig løsning eller vente på at alliansen kommer. Med et troverdig forsvar, som kan kjøpe landet tid, kan det fremstå som mindre attraktivt å angripe Norge. I følge Rhodes må man ha styrker deployert som er klare til å svare på en eventuell truende handling. Man må tydelig demonstrere både vilje og evne. Hensikten er å overbevise en aggressor at han ikke vil være i stand til å kontrollere situasjonen slik han selv ønsker. Ubåter vil i stor grad kunne bidra til dette. Deres egenskaper er godt egnet til å kjøpe tid i en eventuell konflikt fordi de er vanskelig å oppdage, har lang utholdenhet og stor overlevelsessevne. Det vil dermed være mulig å holde liv i en konflikt lenge nok til å oppnå fordømmelse mot en aggressor. Ubåtoperasjoner kan på denne måten sikre norske myndigheter tid og handlingsevne til å påvirke situasjonen i påvente av at alliansen kommer støttende til, noe som kan forsterke den avskrekkende effekten.

4.1.1 Relevans for norske interesser

Store deler av Norges selvstendige evne til å utgjøre en militær terskel er basert på ubåter og våpensystem som kan levere missiler. Teknologien som brukes i missiler er så god at det er vanskelig å forsvare seg mot dem (Tamnes et al., 2015, s. 31). Flere land har, eller er i ferd med

å anskaffe, moderne missiler. Kritisk infrastruktur kan dermed stå i fare for å bli satt ut av spill på kort tid. Denne utviklingen gjør Norge sårbart overfor slike angrep. Dette medfører at mobilitet, utholdenhet og mulighet til å operere i skjul synes å bli viktigere.

En krigsforebyggende terskel bidrar i fremste rekke til interessen *sikkerhet*. Ubåter gir et vesentlig bidrag for å ivareta denne interessen. Deres største fordel er at en potensiell aggressor ikke vet hvor den er, at de har høy utholdenhet og stor overlevelsessevne. Ubåter er en faktor det er vanskelig å planlegge seg rundt i det maritime domenet. En angriper må være villig til å ta høy risiko eller planlegge med en langvarig operasjon for å nøytralisere trusselen. I begge tilfeller vil ubåten ha gitt et vesentlig bidrag til terskelforsvaret. Dersom aggressoren går for en rask seier, og dermed utnytter mulighetsrommet før NATO kan støtte, er det diskutabelt om risikoen utveier sannsynlig gevinst. Planlegger angriperen med en langvarig operasjon vil alliansen kunne støtte Norge og han må da regne med enda større risiko. Å ha ubåter som en del av sitt lands forsvar kan forebygge konflikt. Det demonstrerer en vilje og evne til å beskytte, håndheve og ivareta sine verdier og interesser som medfører høy kostnad for de som eventuelt velger å utfordre Norge militært. Langtrekkende våpen, muligheter for minelegging og moderne luftuavhengig fremdrift øker ytterligere evne til avskrekking.

Ubåters ivaretagelse av norske interesser som krigsforebyggende terskel

Sikkerhet	Engasjement	Økonomi	Energi	Miljø og klima	Global organisering
✓	✗	✓	✓	✗	✗

Illustrasjon 7: Som krigsforebyggende terskel bidrar ubåter til ivaretagelse av interessene sikkerhet, økonomi og energi.

De norske interessene *økonomi* og *energi* blir understøttet av Forsvarets krigsforebyggende terskel. Ved å bidra til fred oppleves norske områder som stabile og trygge. Det skaper grunnleggende forutsetninger for å sikre Norges økonomiske interesser og velferd (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 113). En grunn til dette er at norsk økonomi er avhengig av tilgang på råvarer i norsk kontrollerte havområder. En annen er at norsk eksport og det økende omfanget av utenlandske investeringer i landet påvirkes av landets sikkerhetspolitiske situasjon. Stabilitet og fred er også viktig for Norges posisjon som pålitelig energileverandør.

4.2 Ubåter i krig

Alle land har behov for beredskap mot territoriale trusler da disse ikke kan utelukkes, selv om de fremstår som lite sannsynlig (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 36). I dette delkapittelet vil jeg drøfte ubåtens rolle i krig. Underkapitlene danner alle vesentlige bidrag for å understøtte interessen *sikkerhet*. Hvordan og om ubåter kan understøtte Norges behov for en stormaktsgaranti vil være første tema. Norge skal ha selvstendig evne til sjønektelse (Prop.73s, 2011-2012, s. 49). Underkapittel to drøfter hvordan ubåter bidrar til dette. Mye av grunnlaget for effektiv utnyttelse av egne styrker i krig dannes gjennom god og tidsriktig etterretning. Ubåters bidrag i denne sammenhengen vil analyseres før oppgaven konsentrerer seg om mer offensive bidrag for å understøtte norsk sikkerhet i form av underkapitlene angrep, støtte til spesialoperasjoner og evne til å holde konflikten i gang.

4.2.1 Opprettholdelse av en stormaktsgarantist

Ved slutten på den kalde krigen var det flere som antok at NATO ville forvitte. Slik gikk det ikke og NATO har tilpasset seg endrede globale sikkerhetspolitiske rammevilkår (Lunde et al., 2008, s. 87). NATO har uten sammenligning vært Norges viktigste sikkerhetspolitiske virkemiddel siden 1949 (St.meld.nr.15, 2008-2009). USA regnes som Norges viktigste allierte. For Norge medfører dette at et fortsatt sterkt NATO og ett godt forhold til USA er av meget stor betydning.

Forskerne Hilde og Rø nevner fire tiltak som fra norsk side bidrar til å sikre NATOs relevans og samtidig tekkes USA (Hilde & Rø, 2013). Basert på tiltakene vil jeg nå drøfte om norske ubåter er egnet til å bidra til dette. Det første tiltaket innebærer at norsk vektlegging av overvåkning, beredskap og planlegging knyttet til kollektivt forsvar i NATOs kjerneområde bidrar til å gi NATO retning. Nærområdeinitiativet (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 96) og Forsvarets prioritering av overvåkning og formidling av etterretningsinformasjon til allierte (Prop.73s, 2011-2012, s. 50) er eksempler på hvordan Norge bidrar til dette. Planlegging vil i fremste rekke være et resultat av arbeid i Forsvarets ulike staber og er ikke direkte knyttet til en fremtidig ubåtkapasitet. Samtidig vil Forsvarets totale volum og evne spille en stor rolle for hvordan planene blir utformet og troverdigheten av disse. Landet må besitte militære kapasiteter som er i tråd med ambisjonene. Havet er det området med størst potensial for kriser som må håndteres med landets egne ressurser (Prop.73s, 2011-2012, s. 49). Sjøen er den viktigste adkomstvei for alliert militær forsterkning. Disse to faktorene danner et viktig grunnlag for at Norge må besitte selvstendig evne til sjøkontroll og sjønektelse (Prop.73s, 2011-2012, s. 49). Ubåters bidrag til

sjønektelse vil bli belyst senere i oppgaven, men fremstår som et meget sentralt verktøy for å nå denne ambisjonen.

Når det gjelder beredskap, må den politiske og militære ledelsen ha vilje til dette og man må ha tilstrekkelig med relevante styrker tilgjengelig. Ubåter satt på kort beredskap øker antall responsmuligheter på uforutsette situasjoner. Forflytningshastigheten til konvensjonelle ubåter er lav sammenlignet med kampfly øvrige krigsskip i Sjøforsvaret. Rask tilstedeværelse av ubåter krever derfor større nærhet til situasjonen. Begrensningen i hastighet viser viktigheten av en balansert flåte for å møte uforutsette hendelser. Norske ubåter bidrar med stor slagkraft i NATOs nordlige ytterkant. Kort beredskapstid eller kontinuerlig tilstedeværelse kan dermed gi et hurtig og slagkraftig motsvar på en aggresjon mot Norge og NATO. Norske ubåter kan forsinke, eller i beste fall stanse, en fiende. Norge gir NATO tid til å respondere og komme landet til unnsetning. Kampfly har trolig de beste forutsetninger for hurtig respons på aggressive handlinger i Norges nærrområder. Samtidig er det flere svake punkter forbundet med kampfly. De har vesentlig kortere utholdenhet enn ubåter og er helt avhengige av en formålstjenlig basestruktur. Utviklingen innen missilteknologi gjør det særdeles utfordrende å forsvare denne (Tamnes et al., 2015, s. 31). Kampflyenes overlevelsessevne blir dermed betydelig mer truet enn ubåtenes.

Videre sier Rø og Hilde at vektlegging av overvåkning kan bidra til å gi NATO retning. Alle de ulike grenene i Forsvaret har evne til å bidra her. Sjøforsvaret har med kontinuerlig tilstedeværelse på havet gode forutsetninger til å supplere Forsvarets totale evne (Prop.73s, 2011-2012, s. 97). Det er derimot få som kan gjøre dette skjult. På havet representerer ubåter en unik kapasitet som kan operere i skjul og dermed være sentrale for å innhente informasjon (Prop.73s, 2011-2012, s. 96). Etterretningsinnsamling blir ytterligere drøftet senere i oppgaven.

Det andre tiltaket er en videreføring av Norges aktive deltagelse i operasjoner. Forfatterne nevner særlig NATO-ledede, men også EU- og FN-operasjoner, noe også Stortingsmelding 15 understreker (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 89-90). Slik deltagelse viser solidaritet med allierte, bidrar til NATOs relevans, sikrer evnen til å integrere norske styrker i allierte operasjoner og medfører at trusler møtes før de kan ramme Norge direkte. Ubåter utgjør bare ett av mange mulige norske styrkebidrag til internasjonale operasjoner. Oppdragene vil i stor grad diktere hvilke kapasiteter som blir etterspurt. Det vil være situasjoner hvor ubåt har liten eller ingen relevans. De siste års operasjoner i Afghanistan viser dette. Samtidig handler det om å besitte relevante kapasiteter. Norge har i dag en etterspurt nisjekapasitet (Lødøen & Macdonald, 2003) og landet er verdensledende på ubåtoperasjoner i kystnære farvann (Toremans, 2014). Norge kan

dermed dekke hull i NATO sin totale kapasitet. Forbedret utholdenhet og nye våpensystemer, sammenlignet med dagens Ula-klasse, kan ytterligere forsterke Norges posisjon. Som en ledende nasjon innenfor konvensjonelle ubåtoperasjoner kan Norge gi betydelige bidrag i internasjonale oppdrag.

Illustrasjon 8: KNM Utvær i USA. I forbindelse med en øvelse var KNM Utvær høsten 2010 på USAs østkyst. (HNoMS UTVAER, 2010)

Et tredje tiltak er større vektlegging av styrker til flernasjonale beredskapsstyrker og økt deltagelse på multinasjonale øvelser utenfor Norge. Det er et nært forhold mellom norske forventninger om alliert assistanse og den viljen landet selv viser til deltagelse i NATO-ledede operasjoner (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 96). Norske styrker er jevnlig deltagere i internasjonale styrker og på internasjonale øvelser. Økt omfang av slik deltagelse må balanseres opp mot hjemlige oppgaver og beredskap. Alle marinens fartøy representerer mulige bidragsyttere til å støtte opp om dette tiltaket. Samtidig kan norske nisjekapasiteter være ettertraktede bidrag. Den norske ubåten KNM *Utvær*'s deltagelse på øvelse utenfor USAs østkyst høsten 2010 er et eksempel i så henseende (Rørslett, 2010). For Norge er kostnader forbundet med deployering av ubåter ofte mindre enn med andre fartøy. Norske ubåters deltagelse i NATO operasjonen Active Endeavour kan tjene som eksempel. Bidraget kostet anslagsvis en tidel av hva tilsvarende bidrag med fregatt ville kostet (Lødøen & Macdonald, 2003, s. 4-5). Ved hyppigere bidrag kan kostnaden for Forsvaret bli stor, ubåter kan således være et kosteffektivt alternativ. Det er samtidig viktig å presisere at for eksempel minefartøy og ubåter på ingen måte kan erstatte hverandre, de har ulike forutsetninger for å løse forskjellige oppdrag. Riktig

kapasitet til riktig operasjon bør derfor overstyre kostnaden forbundet med deltagelse. Bidrag, i den hensikt å kun vise deltagelse, kan virke kontraproduktivt. Det kan bidra til å undergrave NATO sin relevans i forsvar av Norge. Forpliktelsene i NATO er gjensidige, Norge må dermed yte relevante bidrag til allierte (Prop.73s, 2011-2012, s. 49) dersom landet selv ønsker relevant støtte i truende situasjoner.

Det siste tiltaket som nevnes er at Norge bør fortsette med sin vektlegging av flernasjonalt samarbeid. Gjennom samarbeid kan man bidra til å sikre europeisk militær evne i økonomisk utfordrende tider. Spesielt fremheves at et slikt samarbeid med partnerland, som Sverige og Finland, vil være nyttig. Tiltaket er i stor grad sammenfallende med at Norge ønsker å inngå i en bredere sikkerhetsvev (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 97-98) gjennom samarbeid med blant andre EU og nordiske land. Noen mulige arenaer er øvingsaktivitet, materiellsamarbeid og utdanning. Det vil trolig være få avdelinger i Forsvaret som egner seg bedre eller dårligere for samarbeid. Det handler trolig mer om utnyttelse av de muligheter som felles innkjøp og utdanning gir. Ubåtvåpenet vil derfor være på lik linje med andre avdelinger. Det viktigste er trolig å benytte de muligheter som byr seg.

Å etterleve de fire tiltakene som er analysert medfører høy aktivitet for Forsvarets avdelinger. Tilgjengelige ressurser i form av tilgjengelige kapasiteter og driftsmidler kan derfor medføre en hard prioritering om hva som tjener Norge mest. Nasjonalt fokus, nordisk samarbeid og internasjonale bidrag er alle viktige aktiviteter. Høy uttelling i form av sikkerhetspolitisk kapital hos allierte blir viktig ved prioritering av bidrag. De områder hvor Norge besitter spesiell og etterspurt kompetanse kan være sentralt for å dekke kapasitetshull hos NATO.

4.2.2 Sjønektelse

Sjønektelse er ofte forbundet med den svakere parts kamp mot en militært sterkere makt. Det kan også sammenlignes med geriljakrig for å utføre nålestikksoperasjoner da det er den nektende part som bestemmer tid og sted for konfrontasjon. Overraskelse kan dermed oppnås samtidig som retrettmulighetene holdes åpne. Målet er ofte å tvinge motparten til å stoppe med sin aktivitet og er dermed en defensiv strategi (Werner, 2010, s. 139). Men sjønektelse kan også utøves i den hensikt å redusere antallet av motstanderens fartøy. Når styrkeforholdet er utlignet kan en direkte offensiv iverksettes. Selv om strategien er defensiv vil den for fartøyene oppleves som offensiv. Fartøyene skal aktivt angripe motstanderen for å hindre ham i å operere i et område og påføre så

store tap at tilbaketrekking er eneste utvei. Slagkraft, utholdenhet og overlevelsessevne er dermed meget sentralt.

Fregatter, korvetter, jagerfly og ubåter er Norges viktigste militære virkemidler for å utøve sjønektelse. Alle har kraftige våpen med relativt god rekkevidde. Kystnært vil mobile missilbatteri kunne bidra slik også de nedlagte stasjonære kystfortene kunne gjort. Et annet effektivt virkemiddel er sjøminer plassert på de stedene man forventer at fienden vil operere.

Slagkraften hos en fregatt er relativt stor. Med gode sensorer kan de oppdage fienden på lang avstand, men fartøyet vil samtidig ofte være innenfor fiendens rekkevidde. Det minsker overlevelsesevnen. Korvettene har samme kanon og missiler som fregattene, de er mindre utholdende, men til gjengjeld vanskeligere å oppdage. Kampfly vil uten sammenligning kunne respondere raskest på en oppdukkende situasjon grunnet deres hastighet. Med god rekkevidde utgjør de et godt verktøy for å utøve sjønektelse. Kampfly har samtidig dårligst utholdenhet av alle. Stort volum kan delvis kompensere for dette. Ubåter har lavest forflytningshastighet av alle men til gjengjeld har de størst overlevelsessevne og lengst utholdenhet. Usikkerheten ubåter skaper gjør dem særlig effektive til å utøve sjønektelse. Selv om ubåtene ikke har rukket frem til operasjonsområdet må fienden benytte ressurser for å sikre seg selv ettersom han ikke vet hvor ubåtene befinner seg. Disse ressursene kan da ikke like effektivt utgjøre noen trussel mot Norge.

Australia har planlagt kjøp av 12 nye ubåter mens Vietnam har bestilt 6 (McDevitt, 2014, s. 88-94). Som flere land i Asia vil de ikke sette seg i en posisjon som gjør dem sårbare for kinesisk tvangsmakt. For Australia er en sjønektelsesstrategi basert på ubåter, kampfly og overvåkning sett på som den beste måten å unngå dette. Vietnam ønsker en troverdig avskrekkende kapasitet. Deres sjømilitære strategi baseres i fremste rekke på ubåter og missiler beregnet mot skip. Kapasitetene skal sette Vietnam i stand til å utøve sjønektelse mot Kina. Deler av Asia er trolig mer utsatt for rivalisering mellom stater enn hva som er tilfellet i norske nærrområder. Likevel er de to landenes begrunnelse for å anskaffe ubåter den samme. Å utføre sjønektelse med ubåter er meget effektivt, selv mot en overlegen militærmakt. Ubåter fremstår som Norges mest effektive middel til å utøve sjønektelse over tid.

Et maktvakuum vil kunne oppstå i strategisk viktige farvann uten militær tilstedeværelse i krisetider. Nordområdene er et strategisk viktig område og konflikter i regionen kan lett få sikkerhetspolitiske konsekvenser (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 90). For å sikre stabilitet ønsker derfor norske myndigheter å prioritere militær tilstedeværelse i nord (Prop.73s, 2011-2012, s.

31). Nærværet brukes som et middel for å understreke norsk interesse i regionen. Grunnlaget for å unngå maktvakuum i krisetider legges således i fredstid. Synlig nærvær av overflatefartøy og jevnlig tokt med ubåter har en forebyggende effekt. Norsk militær tilstedeværelse i strategisk viktige områder synes sentralt for at vakuumet ikke skal fylles av andre stater i krisetider. Sjøforsvaret har mindre volum sammenlignet med tidligere. Det kan da fremstå som enda viktigere at landets disponible kapasiteter utgjør en potent trussel for eventuelle motstandere. Det vil kreve stor slagkraft og høy overlevelsessevne å dekke opp for manglende volum.

4.2.3 Etterretning

Stortingsmelding 15 og Stortingsproposisjon 73 er begge basert på analyser og vurderinger av tilgjengelig informasjon. God og riktig informasjon danner grunnlaget for gode vurderinger. Tilsvarende er det med etterretning. Etterretningstjenesten innhenter og analyserer informasjon om forhold som angår norske interesser. Hensikten er å gi norske myndigheter et godt beslutningsgrunnlag (Prop.73s, 2011-2012, s. 100). Etterretningstjenesten innhenter mye fakta på egenhånd, men er også avhengige av informasjon fra andre for at analysegrunnlaget skal bli best mulig. Maritime patruljefly, kystvaktfartøy og marinefartøy er alle bidragsytere i innhenting av informasjon i det maritime domenet. Denne kunnskapen danner grunnlaget for å gi politiske myndigheter et bilde av den faktiske situasjonen og fornuftige råd i fagmilitære spørsmål (Forsvaret, 2002, s. 57).

Sensorer og tekniske løsninger på Forsvarets ulike systemer utgjør mye av fundamentet for hvilken informasjon som kan innhentes og hvordan dette kan utnyttes. Ubåtens nytteverdi i etterretningsøyemed henger nøye sammen med evnen til å operere skjult. Det er denne evnen som i hovedsak skiller den fra de muligheter Forsvaret for øvrig har til å innhente informasjon. Samtidig kan ikke ubåter konkurrere om rask innsamling av opplysninger fra store områder sammenlignet med for eksempel maritime patruljefly.

Det er i hovedsak tre områder hvor evne til skjult overvåkning gjør seg gjeldende. Det første er muligheten det gir for å observere en motstanders atferd uten at denne vet at han er overvåket. Fordelen med skjult observasjon er at den overvåkede parten ikke har noen grunn til å opptre annerledes enn han ville gjort til vanlig. Denne muligheten mistes med åpen observasjon (Jacobsen, 2005, s. 160). Det andre er at det gir muligheter for innhenting av informasjon bak fiendens linjer. Denne informasjonen er spesielt viktig av flere årsaker. Den kan si noe om en trussels alvorlighetsgrad, herunder sterke og svake sider ved de midlene en potensiell aggressor

rår over. Videre kan den danne utgangspunkt for angrep med langtrekkende våpensystemer og dermed redusere risiko og øke overlevelsesevnen til andre enheter i Forsvaret. Mye informasjon kan innhentes fra avanserte satellittsystemer. En av svakhetene ved disse systemene er at de har begrenset kapasitet til å samle inn informasjon i horisontalplanet (Forsvaret, 2002). Det danner grunnlaget for det tredje området hvor evne til skjult overvåkning er viktig. Ubåtene dekker et hull som andre systemer ikke klarer å dekke gjennom evnen til å innhente slike opplysninger. Ubåter understøtter dermed direkte flere av Forsvarets oppgaver på en måte andre enheter ikke kan gjennom dens bidrag til å skaffe et godt beslutningsgrunnlag. Ubåter er dermed en sentral kapasitet for informasjonsinnhenting (Prop.73s, 2011-2012, s. 96). Satellittenes sårbare statiske infrastruktur på bakken relativt enkelt settes ut av spill. I krig øker dette ytterligere behovet for ubåters kapasitet til å innhente informasjon.

4.2.4 Angrep

For å belyse viktigheten av evne til angrep benyttes et sjømaktsteoretisk perspektiv fra Raoul Castex (Werner, 2010, s. 90). Sjøkrig kan deles i to hovedkategorier, offensiv og defensiv. Bare offensiv sjøkrig kan gi ønsket utfall. Defensiv sjøkrig er et dårlig alternativ sammenlignet med defensiv landkrig. En defensiv tilnærming kan ikke forhindre at motstanderen mottar forsyninger og kan gjennomføre videre styrkeoppbygging. Samtidig kan en ikke lenger ivareta og garantere for sikkerheten i egne farvann. For å påvirke en motstander i krig må en nasjon dermed være i stand til å utføre offensive angrep. Missiler og torpedoer er to effektive våpensystemer for angrep. Før angrepet kan gjennomføres må motstanderen lokaliseres. Sensorrekkevidder blir da sentralt. Når et norsk fartøy eller fly oppdager fienden, vil ofte også motstanderen ha mulighet til det samme. Treningsnivå, våpen- og sensorrekkevidder og evnen til egenbeskyttelse blir avgjørende for utfallet. Ubåter vil gjennom evnen til å operere i skjul ha et fortrinn i slike situasjoner. Motstanderen har færre muligheter til å oppdage angrepet før det er for sent. Viktigheten av å besitte evne til offensiv krigføring understrekes også i en FFI-rapport (Børresen & Helseth, 2011, s. 15). Rapporten anbefaler at Norge bør ha stridsmidler som kan true og angripe fiendens styrker inne på hans territorium. Denne evnen kan øke Forsvarets avskrekkende potensial. Innføring av langtrekkendevåpen som missiler med kapasitet til å engasjere landmål, øker dermed ubåtens virkeområde og kan true fienden langt inne på hans eget territorium.

Angrep fra en skjult motstander er egnet til å skape frykt. Det tidligere nevnte eksempelet fra Falklandskrigen illustrerer dette godt. Den britiske ubåten HMS *Conqueror* senket et sentralt fartøy i den argentinske marine. Ved å angripe ett fartøy hos fienden oppnådde britiske styrker i

praksis sjøkontroll i store områder ettersom den argentinske marinen i stor grad ble liggende til kai (Till, 2013, s. 241).

Et overraskende storskala-angrep på Norge kan medføre at kampene er over på kort tid. Ved å nekte motstanderen en rask seier viser man omverden at Norge evner å opprettholde en krigssituasjon. Slik evne til fortsatt kamp kan tvinge frem en reaksjon fra omverdenen. Utholdenhet og slagkraft vil dermed være etterspurte egenskaper om en fiende etterstreber å kontrollere norske farvann. Ingen sjømilitære plattformer er bedre egnet til operere under slike forhold enn ubåter. De kan selv velge fordelaktige situasjoner for angrep og dermed øke sannsynligheten for overlevelse selv om fienden er militært sterkere.

4.2.5 Støtte til spesialoperasjoner

Spesialstyrker kan utnyttes effektivt i hele konfliktspekteret. De kan brukes for å oppnå strategiske målsettinger og være en viktig styrkemultiplikator (Johansen & Ljøterud, 2012, s. 67-69). Spesialstyrkenes oppdrag kan være politisk sensitive med ønske om lav profil. Helikopter, hurtiggående båter og ubåt er noen av mulighetene spesialstyrker har for transport i et maritimt miljø. Oppdraget vil delvis diktere hvilken transport måte som blir benyttet. FFI konkluderer med at ubåt kan støtte spesialstyrker i flere sammenhenger (Lødøen & Macdonald, 2003). Planlegging, transport, samband, rekognosering, innsetting og tilbaketrekking er mulighetene som trekkes frem. Denne type støtte har lange tradisjoner, og blir vurdert som relevante også i fremtiden. Kapasiteter både i Sjøforsvaret og Luftforsvaret gir flere muligheter til å bidra med det samme som forskerne nevner. Igjen vil likevel ubåtenes evne til å operere ubemerket ikke kunne erstattes av andre kapasiteter. Rekognosering i horisontalplanet bak fiendens linjer kan gi verdifull informasjon før spesialstyrkene aksjonerer. Det samme gjelder innsetting og tilbaketrekking av spesialstyrker bak fiendens linjer da det vil medføre betydelig risiko for andre enheter å gjennomføre det. I tillegg kan det fra politisk hold være uakseptabelt at sensitive oppdrag kan spores direkte til Norge. Eksempelvis anser Storbritannia transport av spesialstyrker som så viktig at deres ubåter har det som en av sine viktigste oppgaver (Till, 2013, s. 272).

Bruk av ubåter sammen med spesialstyrker er gradert informasjon. Roald Gjelsten har gjennom sin forskning likevel klart å gjøre funn som kan illustrere hensikt og fordeler med samvirket (Gjelsten, 2013, s. 79). Det kan hevdes med stor grad av sannsynlighet at sovjetiske ubåter krenket norsk territorialfarvann under den kalde krigen. Hensikten med krenkelsene kan være å sette i land eller hente ut spesialstyrker. Soldatene kan ha forberedt sabotasjeaksjoner eller utført

nødvendig rekognosering for likvidering av nøkkelpersonell i tilfelle krig. Uavhengig av hvilke oppdrag spesialstyrkene hadde, var ubåt en måte å komme skjult inn og ut av Norge. Slikt samvirke gir mange opsjoner i hele konfliktspekteret gjennom mulighetene til å holde lav profil. Ubåter representerer det eneste virkemidlet som kan frakte spesialstyrker skjult over store avstander (Submarine Institute of Australia Inc, 2008, s. 19).

4.2.6 Holde konflikten i gang

Tidligere i denne oppgaven ble sjønektelse sammenlignet med geriljakrigføring og nålestikksoperasjoner. Den nektende part kan i stor grad selv bestemme tid og sted for angrep på motstanderen. Ambisjonen er å påføre fienden tap slik at han etter hvert blir tvunget til å stoppe den uønskede aktiviteten. Den samme fremgangsmåten kan benyttes for å gi økt oppmerksomhet til en konflikt og dermed bidra til internasjonal fordømmelse. Ved å holde liv i kampene får det internasjonale samfunnet økt tid til å reagere.

Bruk av militærmakt mot Norge vil trolig baseres på godt planlagte, hurtige og målrettede aksjoner (Prop.73s, 2011-2012, s. 48). En motstander ønsker trolig raskt å oppnå sine mål. Dersom havet er utgangspunkt for slik bruk av militærmakt kan sjønektelse bidra til å vanskeliggjøre dette. Ved jevnlig å påføre fienden tap holdes det dessuten liv i konflikten. Å yte motstand over tid krever god overlevelsessevne. Ubåtenes asymmetriske egenskaper kan delvis forklares ut ifra overlevelsessevnen. Styrkeforholdet på sjøen mellom Norge og angriperen trenger ikke å være jevnbyrdig for å kunne yte motstand over lang tid. Fordelene som ligger i ubåters- og havets egenskaper, kan utnyttes til å delvis utligne forskjellen. Kampen kan dermed fortsette over tid. Det å vise at landet fortsetter å kjempe og den internasjonale oppmerksomheten det gir, kan utgjøre et viktig grunnlag for internasjonal støtte og alliert assistanse.

4.2.7 Relevans for norske interesser

Mange av funnene i dette delkapitlet oppsummeres av tidligere forsvarssjef Sverre Diesen på en kort og lettfattelig måte (Diesen, 2011, s. 189-190). Han påpeker at ubåter er en av meget få våpensystemer som alene utgjør en strategisk forskjell i et lands forsvar. Årsaken til det er at mens andre våpensystem er avhengig av andre, enten for egenbeskyttelse eller for å fungere effektivt, kan ubåter på egen hånd utgjøre en forskjell. Videre sier han at kun et lite antall ubåter medfører usikkerhet som kompliserer planleggingen og øker risikoen på en måte ingen andre våpensystem kan gjøre.

Ved å utnytte havets egenskaper kan små stater bygge opp nok slagkraft til at selv en sterk militærmakt må ta hensyn til den i sine sikkerhetspolitiske avgjørelser. Årsaken til det kan oppsummeres med utgangspunkt i følgende sitat: ”Enten det er fred, krise eller krig dreier maritime operasjoner seg først og fremst om kontroll av kommunikasjonslinjene, enten formålet er handel, beskyttelse av eget territorium eller egen maktprosjeksjon.” (Bergstrøm, 2012, s. 58). Både Norge og en eventuell motstander er avhengig av den samme kontrollen i forbindelse med sine maritime operasjoner. Sett fra en potensiell motstanders ståsted vil norske ubåter kunne true deres handel, angripe deres territorium og redusere effekten av deres maktprosjeksjon. Med norske øyne vil ubåter kunne bidra til å trygge handel, beskytte norsk territorium og projisere makt.

En sømløs overgang fra nasjonal innsats til alliert støtte er et av momentene som fremheves i *Et felles løft* (Tamnes et al., 2015). Ubåter fremstår som Sjøforsvarets kanskje viktigste verktøy for å forsvare eget territorium. Årsaken til det er en kombinasjon av ubåtenes egenskaper som gjør dem særdeles gode til å utøve sjønektelse. Gjennom dens mulighet til å holde konflikten i gang og nekte en motstander fri bruk av havet er den samtidig meget relevant for å sikre alliert støtte. Både fordi ubåter kan brukes som et middel til å skaffe internasjonal oppmerksomhet men også fordi den bidrar til sikkerheten for allierte skip i forbindelse med deres ankomst. Ubåter bidrar dermed til å sikre en sømløs overgang.

Tid fremstår som en sentral faktor ved ubåtenes bidrag i en krigsførebyggende terskel. Det gjør den også i krig. Ubåter kan gi tidsriktig etterretningsinformasjon til norske beslutningstakere. Det kan skape rom for å forberede egne styrker til forsvar av eget territorium. Operasjoner som gjennomføres uten at fienden er klar over dem skaper overraskelse. Ubåter kan dermed minske den tiden en motstander har til å forberede sitt forsvar. Angrep bak fiendens linjer fra en skjult trussel kan ramme hardt og er egnet til å skape frykt. Det tar tid å nedkjempe ubåter. Tiden vil trolig komme Norge til gode ved et angrep på landet.

Ubåters ivaretagelse av norske interesser i krig

Sikkerhet	Engasjement	Økonomi	Energi	Miljø og klima	Global organisering
✓	✗	✗	✗	✗	✗

Illustrasjon 9: I krig er ivaretagelse av interessen sikkerhet så dominerende at alle andre interesser overskygges

Sikkerhet er den interessen som ubåter uten sammenligning yter mest til i krig. Positive effekter på andre interesser er kun et perifert fokus. Det sentrale i krig er ivaretagelse av statssikkerheten. Ubåter fremstår som en meget sentral kapasitet for å ivareta denne.

4.3 Ubåter i krise

En *krise* er trolig den mest utfordrende situasjon Norge må håndtere på egenhånd. Det er først ved alvorlige trusler, anslag og angrep at NATO vil støtte (Prop.73s, 2011-2012, s. 14-15). Det kan bety at lokale konflikter i nordområdene ikke nødvendigvis gir alliert støtte, og at det først ved eksistensielle trusler er naturlig for NATO å gripe inn (Lunde et al., 2008, s. 89). Norges krisehåndteringsevne bør dermed ha et bredt utvalg av verktøy for å forebygge og håndtere kriser. Det kan innbefatte alt fra diplomati til slagkraftige våpen for å løse en fastlåst situasjon.

I operasjoner utenfor norske områder er det sannsynlig at Norge vil operere innenfor rammen av en internasjonal styrke, selv om det også kan tenkes at Norge ser seg nødt til å handle på egen hånd. I det følgende vil både nasjonale kriser og internasjonale operasjoner bli drøftet opp mot ubåters relevans.

4.3.1 Nasjonale kriser

Kriser kan ha mange ulike former. De kan for eksempel være utløst av naturkatastrofer eller ulykker. Med tiltagende kommersiell handelstrafikk i nordområdene øker risikoen for at denne type hendelser kan skje. I februar 2015 var for eksempel en miljøkatastrofe nært forestående da et skip med 70 000 tonn råolje var nær grunnstøting i Finnmark (Jakobsen & Lieungh, 2015). Tidligere, i 1989, reddet KV *Senja* mange liv da cruiseskipet *Maxim Gorkij* kolliderte med et isflak (Gjelsten, 2010, s. 473). Denne type kriser kan bedre håndteres av andre kapasiteter i Forsvaret enn ubåter, for eksempel av kystvaktfartøy. Ubåter vil gjøre bedre nytte for seg i sikkerhetspolitiske kriser. Denne type kriser er samtidig definert som Forsvarets oppgave, selv om det også skal bidra til det sivile samfunn ved behov (Prop.73s, 2011-2012, s. 47). Videre drøfting vil derfor omhandle sikkerhetspolitiske kriser.

Havområdene rundt Norge er regulert i folkeretten. Det kan likevel ikke utelukkes at kriser kan oppstå på havet. Det gjelder særlig i forhold til hvordan bestemmelsene tolkes av andre land og hvordan disse landene ser på norsk ressursforvaltning (Børresen, 2013, s. 96). Svalbardtraktaten er et eksempel hvor Norges tolkning av bestemmelsene ikke er ens med flere andre nasjoner. Utviklingen av gjeldende folkerett har ved mer enn en anledning kommet som en følge av at

nasjoner har testet grensene for hva som er akseptabelt ved å utføre ulovlige handlinger (Børresen, 2013, s. 96). Samtidig argumenterer Rolf Tamnes for at konfliktpotensialet i Nordområdene ikke kan sees på isolert (Tamnes, 2013). Fire av fem arktiske kyststater er medlem av NATO og det er et felles ønske om en fredelig utvikling i regionen. Konflikter i området kan likevel ikke utelukkes da de kan være et resultat av tilspissede situasjoner andre steder i verden.

4.3.1.1 Forebygging av nasjonale kriser

Stortingsproposisjon 73 slår fast at havet er det området med størst potensial for kriser som må løses med nasjonale ressurser (Prop.73s, 2011-2012, s. 49). Norges evne til å forebygge og løse kriser på havet er dermed viktig. I følge Jacob Børresen bidrar Sjøforsvaret til å forebygge kriser på tre måter. Disse er å være en del av landets krigsforebyggende terskel, å yte substansielle bidrag til organisasjoner som FN, NATO og EU, samt effektivt å hevde suverenitet i norske områder og ressursforvaltning i områder under norsk jurisdiksjon (Børresen, 2013, s. 102). De to første måtene er behandlet andre steder i denne oppgaven og vil derfor ikke ytterligere omtales her. Sjøforsvarets tilstedeværelse i norsk territorialfarvann og i havområder under norsk jurisdiksjon er en nødvendig forutsetning for å ivareta det siste momentet (Børresen, 2013, s. 103-104). Tilstedeværelsen gir tilgang på informasjon, øker evnen til hurtig respons og fungerer som et symbol for å understreke norske interesser. Disse tre faktorene vil nå bli sett i sammenheng med ubåtenes bidrag til å forebygge krise.

Innhenting av informasjon kan sammenlignes med det som tidligere er beskrevet som etterretningsinnsamling. Ubåters evne til å operere skjult gjør dem som tidligere nevnt velegnet til dette. En mulig årsak til at kriser oppstår kan være misforståelse eller feilvurdering (Børresen, 2013, s. 97). Kampfly på beredskap er et av midlene som er egnet til hurtig å oppklare slike situasjoner. Gjennom avskjæring av andre nasjoners fly vises ikke bare norsk vilje til å forsvare eget territorium, det fungerer også som et middel for å undersøke den andre partens intensjoner med toktet. På samme måte vil det fungere på havet. Kystvaktens tilstedeværelse supplert av Luftforsvarets fly egner seg godt til å ivareta dette. Tilsvarende er korvetter med sin høye hastighet også et velegnet middel til å håndtere disse oppgavene. Ubåter vil med sin lave hastighet trolig kunne bidra mest når en situasjon utspiller seg i et avgrenset område over tid. Ubåters bidrag til innhenting av informasjon i en krise skiller seg dermed ikke særlig ut sammenlignet med deres muligheter i krig.

Tilstedeværelse gir mulighet for hurtig respons. Luftforsvaret, fregatter og korvetter har med sin forflytningshastighet fordeler i slike situasjoner sammenlignet med ubåter. Som beskrevet i avsnittet ovenfor, vil ubåten trolig egne seg best i de tilfellene hvor en situasjon ikke avklares i løpet av kort tid. Samtidig vil plattformenes mulighet for hurtig respons avhenge av beredskapsnivå og nærhet til situasjonen

Krigsfartøy er et konkret uttrykk for flaggstatens makt og er et sterkt uttrykk for forpliktelse og engasjement (Børresen, 2013, s. 98-99). De fungerer dermed som et symbol for å understreke norske interesser. Hvor kraftig signal som sendes avhenger av antall fartøy og hvilken slagkraft disse har. Benyttes flere slagkraftige fartøy understreker det at landet har en sterk interesse. Å sende et kraftig signal kan imidlertid også ha en eskalerende effekt. Ubåter har dermed et potensial til å forverre en situasjon i stedet for å bidra til å løse konflikten. Samtidig vil de kunne fungere som et ris bak speilet. Ubåtene vil kunne forsterke den autoriteten som andre fartøy utgjør og dermed være en styrkemultiplikator. Det kan bidra til å gi en avskrekkende effekt og dermed virke forebyggende. Ubåter har som beskrevet tidligere, liten eller ingen evne til å skyte varselskudd. En aggresjon kan dermed ikke besvares uten at motpartens fartøy går tapt. Denne begrensningen er også motparten klar over. Terskelen for å benytte ubåter blir dermed høyere for å unngå at en situasjon utvikler seg i uønsket retning.

Som belyst ovenfor har ubåters muligheter til å forebygge kriser gjennom effektiv suverenitetshevdelse flere begrensninger. Andre fartøy i Sjøforsvaret vil trolig kunne løse denne type oppdrag på en mer hensiktsmessig måte. På den annen side kan ubåtenes tilstedeværelse påvirke fienden slik at han ikke ønsker å eskalere en situasjon. Ubåter virker avskrekkende og gir større autoritet til andre enheter i Sjøforsvaret. Ubåter har dermed en viktig kriseforebyggende rolle. Dersom Norge mislykkes i å forebygge en krise, vil landet måtte håndtere den. Ubåters bidrag til å håndtere sikkerhetspolitiske kriser vil nå bli analysert.

4.3.1.2 Håndtering av nasjonale kriser

Forsvaret er kun et av flere verktøy som regjeringen har til sin rådighet for å løse en krise. Bruk av makt kan derfor i flere tilfeller være det siste verktøyet staten ønsker å bruke. Jacob Børresen skisserer tre mulige formål med å benytte makt i en krise (Børresen, 2013, s. 104-107). For det første kan makt benyttes for å sende et signal om Norges forpliktelse og engasjement for på den måte påvirke motstanderens kostnytte kalkyle. For det andre kan det være i den hensikt å blokkere de av motstanderens handlemåter man ønsker å unngå. Det siste er å skape en *fait*

accompli-situasjon. Uten at Børresen utdyper hva han mener, kan et eksempel på en slik situasjon være relatert til gjentatte grensekrenkelser fra et utenlandsk krigsskip mot Norge. Etter at motparten er tilstrekkelig advart, men fremdeles ikke etterkommer norske krav, kan man ved å benytte makt sette en stopper for krenkelsene. Norge har retten på sin side og motparten må eskalere krisen dersom han velger å svare på norsk maktbruk. I lys av dette vil ubåter kunne bidra til å håndtere kriser på flere måter.

En kostnytte kalkyle for en motstander henger sammen med hvilket potensial norske styrker har for å stå imot press. Av Sjøforsvarets fartøy vil krigsskip som fregatter, korvetter og ubåter representere muligheter for kraftfull respons. Alle disse har potensial til å bruke vold som medfører høy risiko for en motstander. Ubåter har størst overlevelsessevne og lengst utholdenhet av disse, men vil samtidig være den fartøystypen som har minst evne til å vise synlig tilstedeværelse. Dersom en motstander ikke er klar over at Norge har ubåter i konfliktområdet vil trolig virkningen av dem være liten. Motstanderen vil ikke være seg bevisst verken viljen eller evnen Norge har til å benytte makt. Han vil trolig derfor ikke overskue eller forstå hvilken potensiell kostnad hans handlinger kan få. Et eksempel i denne sammenheng er britiske ubåters tilstedeværelse Sør-Atlanteren under en krise i 1976. Argentinske skip åpnet ild mot britiske overflateskip hvorpå Storbritannia benyttet ubåter som militær respons. Argentina ble ikke informert om dette og ubåtene forholdt seg skjult uten å angripe. For Argentina virket det derfor som om Storbritannia ikke responderte på deres handlinger og antok dermed at det var manglende britisk vilje til å forsvare øyene (Till, 2013, s. 240-241). En mer fremtredende og synlig respons med overflate fartøy kunne påvirket situasjonen i en annen retning. Dersom britene hadde vist vilje til å forsvare øyene med makt, kunne Falklandskrigen vært unngått. Eksempelet viser at på tross av ubåters potensielt store avskrekkende effekt kan de også ha betydelige mangler i sin evne til å påvirke en situasjon. Ubåter har også store begrensninger i sin evne til å avskjære, forfølge, oppbringe og borde fartøy. Det medfører at norske ubåter utvilsomt har størst evne til å påvirke en motstanders kostnytte kalkyler gjennom sitt potensial til å påføre ham store kostnader som styrkemultiplikator

En troverdig evne til sjønektelse inngår som et grunnleggende element i forebygging og håndtering av nasjonale sikkerhetspolitiske kriser (Forsvaret, 2014, s. 110). Evnen henger tett sammen med kapasitet til å bruke makt for å blokkere en fiendes handlingsmuligheter. Ubåter har størst evne til sjønektelse av alle stridsmidler Forsvaret disponerer. Spesielt i situasjoner som pågår over et lengre tidsrom. Ubåter kan gi et uerstattelig bidrag til Forsvarets totale evne til

sjønektelse og gjennom dette legge til rette for alliert forsterkning. Ved å nekte en fiende å operere i utvalgte områder bidrar de samtidig til at Sjøforsvarets øvrige fartøy kan opprette sjøkontroll i tilstøtende farvann. Årsaken til det er at motstanderens fartøy blir bundet opp av den trusselen ubåtene utgjør og at det dermed er færre av fiendens styrker som kan utfordre norsk evne til å opprette sjøkontroll.

Det finnes utallige ulike situasjoner som kan fremtvinge et behov for å skape et *fait accompli* i et maritimt miljø. I noen tilfeller kan det kreve bruk av slagkraftige våpen, mens i andre kan oppgaven løses av spesialstyrker eller ved å sette inn enheter fra Kystvakten. I situasjoner hvor slagkraftige våpen ikke er ønsket, vil ubåten ha redusert nytteverdi utover overvåkningskapasitet og den terskelen for maktbruk den representerer, noe som kan bidra til å unngå ytterligere eskalering. I de tilfellene hvor slagkraftige våpen ønskes, er kanoner, missiler og torpedoer gode alternativer. Valg av våpensystem kan påvirkes av blant annet tilgjengelighet, risiko involvert for egne styrker og ikke minst situasjonen. Bruk av makt i en krisesituasjon må være proporsjonal med situasjonen for at den skal være tålelig for motstanderen og omverdenen (Børresen, 2013, s. 106). Det kan medføre at både missil og torpedo kun vil bli benyttet i meget truende situasjoner mens man med kanon har flere muligheter til å begrense skaden som påføres. Missiler og torpedoer har dermed størst krisehåndteringsverdi i de øvre delene av konfliktspekteret. Kystvaktfartøy med kanon, fregatter og korvetter er dermed velegnede krisehåndteringsverktøy i Sjøforsvaret. I de tilfellene hvor situasjonen medfører høy risiko for egne tap, kan likevel missiler og torpedoer være foretrukne valg. Et missil har lang rekkevidde og kan avfyres utenfor motstanderens sensorrekkevidde. Ulempen er at egne fartøy er avhengig av at motstanderens posisjon og bevegelser er kjent. Utenfor sensorrekkevidde må denne informasjonen innhentes av eksterne kilder. I tillegg vil det i slike situasjoner kreves høy presisjon i det man foretar seg (Børresen, 2013, s. 105) og dermed behov for informasjon innhentet fra horisontalplanet for å unngå misforståelser. Det må ikke være noen tvil om at riktig mål blir beskyttet eller at situasjonen er riktig tolket. Tilstedeværelse av ubåter kan dermed være påkrevet. De er det eneste av Forsvarets systemer som kan overvåke et område over tid, innhente informasjon fra horisontalplanet og samtidig operere med akseptabel risiko i farvann der fiendtlige stridsmidler utgjør en konstant trussel. Ubåter har også den fordelen at de i etterkant kan foreta en evaluering og dokumentering av situasjonen med relativt lav risiko.

I en krisesituasjon mellom Norge og en stormakt skal det lite til før stormaktens prestisje blir lagt i vektskålen (Børresen, 2013, s. 106). Dersom det skjer, vil Norges handlingsrom som oftest

minske. For å motvirke at krisen utvikler seg i en slik retning, kan spesialstyrker være et egnet middel. Handlinger og aksjoner utført av spesialstyrker vil kunne gi mindre offentlig publisitet enn bruk av konvensjonelle stridsmidler. Skjult innsetting og utrekning av spesialstyrker med ubåt kan dermed redusere sannsynligheten for at norske handlinger krenker stormaktens prestisje.

Innledningsvis i avsnittet ble det slått fast at drøftingen vil legge størst vekt på sikkerhetspolitiske kriser, men som nevnt skal Forsvaret også støtte det sivile samfunn. Blant annet skal Politiet støttes i forbindelse med maritim kontra-terror. En rapport fra Forsvarets forskningsinstitutt fra 2007 viser at det i perioden 1968 til 2006 var registrert 133 anslag mot mål i maritim sektor på verdensbasis (Tønnesen, 20007, s. 9). I samme periode ble det totalt registrert 30 000 terroraksjoner. Maritim terrorisme kan således betraktes som et marginalt problem, men når det inntreffer kan det like fullt være svært alvorlig. ”Forsvarets spesialkommando (FSK) med nødvendige støtteelementer har et særlig oppdrag om å være forberedt på å bistå med bekjempelse av terror på oljeinstallasjoner og fartøyer til havs” (Prop.73s, 2011-2012, s. 100). Ubåtens rolle i slike operasjoner er sammenlignbar med andre oppdrag til støtte for spesialstyrkene. Kartlegging, informasjonsinnhenting, overvåking av situasjonen og skjult innsetting av spesialoperatører er eksempler på dette.

Forsvarets bidrag til håndtering av kriser avhenger blant annet av hvilke redskap organisasjonen disponerer. Har man flere strenger å spille på øker sannsynligheten for at situasjonen kan løses uten støtte fra det internasjonale samfunn. Kriser som eskalerer utover den evnen Forsvaret selv besitter for å håndtere dem, skaper behov for hjelp. Overgangen mellom kriser som kan ivaretas av egne myndigheter og kriser som må løses med alliert assistanse, kan være vanskelig å definere. En aggressor mot Norge vil trolig forsøke å holde en konflikt under terskelen for et NATO engasjement, mens det kan være i norsk interesse at alliansen blir involvert. Med folkeretten på norsk side kan det i slike situasjoner være i norsk interesse å eskalere konflikten. Den kan være sammenlignbar med en fait-accompli situasjon, men omtales likevel for seg da en slik krise nærmer seg en krigstilstand. Svarer motstanderen på en norsk eskalering er det sannsynlig at NATO engasjerer seg. Håndtering av en sjømilitær konflikt på en slik måte innebærer likevel betydelig risiko. Både for Norge som stat og landets befolkning, men også for det våpensystemet som tildeles oppgaven med å eskalere konflikten. Det er da to naturlige muligheter. Enten benytte det systemet som gir minst negative konsekvenser ved tap eller å benytte det systemet som har størst mulighet for å overleve. Med lite volum på norske

sjøstridskrefter kan enhver senking skade Forsvarets totale stridsevne i betydelig grad, samtidig som det i en slik situasjon trolig vil være både forventet og akseptabelt med noe tap. Det våpensystemet som trolig har størst overlevelsessevne i møte med fienden er ubåter. Samtidig vil Norges evne til å forsvare seg mot fiendens maritime styrker i etterkant vil bli mindre ved tap av en ubåt sammenlignet med for eksempel et kystvaktfartøy.

4.3.2 Relevans for norske interesser

Ubåter kan påvirke aktører til å avstå fra aggresjon. Både fordi ubåter i seg selv er avskrekkende og fordi de gir andre enheter mer autoritet. Vissheten om at en eskalering av en situasjon kan medføre store kostnader for en motstander, kan være nok til at krisen løses uten bruk av vold. Ubåter har dermed en kriseforebyggende rolle.

Sikkerhetspolitiske kriser er trolig de mest utfordrende forsvarsoppgavene Norge må håndtere uten alliert støtte. Småstaten kan realistisk sett aldri stille med tilsvarende volum av stridsmidler som det for eksempel Russland kan. Norge er derfor avhengig av effektive løsninger som kan utjevne forskjellen så godt som det lar seg gjøre. Landet er trolig best tjent med systemer som motvirker de fordelene volum gir. Dersom en sikkerhetspolitisk krise eskalerer mot krig er målrettede angrep mot blant annet kommunikasjonsmidler og militære rullebaner naturlige mål. Denne type angrep kan gjøre deler av Forsvaret irrelevant i løpet av få minutter. Faktorer som overlevelsessevne, mobilitet og evne til å forbli skjult kan være avgjørende for å kunne motstå denne type angrep. Mulighet for geriljakrigføring og evne til å opprettholde en stridssituasjon kan dessuten være et godt utgangspunkt for å motvirke volumets fordel. Mobile missilbatteri, korvetter og ubåter fremstår da som hensiktsmessige våpensystemer som kan overbevise en motstander om at rask måloppnåelse blir vanskelig og kan kreve uakseptabel stor innsats.

I en krise kan flere responsmuligheter øke sannsynligheten for at utfallet blir i henhold til norske ønsker. Ved å kunne svare på en aggresjon med proporsjonale midler, kan risiko for eskalering minske. Ubåter kan derfor være mindre egnet som krisehåndteringsverktøy i flere sammenhenger. Samtidig er sjønektelse et sentralt virkemiddel i krisehåndtering. Ubåter kan dermed gi viktige bidrag i ulike situasjoner av denne typen. Samtidig kan ubåtenes støtte til spesialstyrker, evne til skjult overvåking og muligheter til å oppnå *fait-accomplis* være sentrale bidrag til landets totale krisehåndteringsevne.

Ubåters ivaretagelse av norske interesser i nasjonale kriser

Sikkerhet	Engasjement	Økonomi	Energi	Miljø og klima	Global organisering
✓	✗	✓	✓	✗	✗

Illustrasjon 10: I nasjonale kriser bidrar ubåter til ivaretagelse av interessene sikkerhet, økonomi og energi.

Sikkerhet er den sentrale interessen ubåter støtter i forbindelse med nasjonale kriser. I likhet med ubåtens rolle som krigsforebyggende terskel understøttes også kan interessene *økonomi* og *energi*. Stabilitet og forutsigbarhet i norske områder kan sees på som en grunnleggende forutsetning for tilgang til ressurser i havet og økonomisk utnyttelse av disse gjennom eksport til utenlandske markeder.

4.3.3 Internasjonale operasjoner

NATOs sjømilitære styrker har i perioden etter 1990 langt på vei blitt en ordensmakt (Bergstøm, 2009). Konklusjonen er basert på en analyse av hvordan alliansens maritime konsept har utviklet seg og hvordan NATOs sjømilitære styrker har blitt benyttet de siste 25 årene. Det viser at sjømilitære styrker i internasjonale operasjoner ofte opererer på de lavere delene av konfliktspekteret. Det er samtidig i stor grad situasjonen som dikterer hvilken innsats som kreves. For eksempel utførte en britisk ubåt målrettede missilangrep mot Libyas antiluftsystemer for å håndheve FN resolusjon 1973 (Ministry of Defence, 2011). Denne type angrep legger forholdene til rette for andre styrker ved å ødelegge motstanderens forsvarssystemer. Internasjonale oppdrag har et stort spenn og kan omfatte alt fra humanitær støtte til målrettede angrep.

Norske bidrag i internasjonale operasjoner er uttrykk for solidaritet med landets allierte og representerer en erkjennelse av at norsk trygghet henger sammen med den internasjonale sikkerhetssituasjonen (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 92). Slik medvirkning kan bidra til å skape en sikkerhetsvev, underbygge den internasjonale rettsorden og håndtere trusler før de kommer til norske nærområder. Norske bidrag til internasjonale operasjoner er dessuten viktig for sannsynligheten for selv å få hjelp om behovet kommer (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 96). I dette perspektivet er Forsvarets deltagelse i internasjonale operasjoner viktig for å ivareta norske interesser. At tre av Forsvarets ni oppgaver er tett forbundet med internasjonalt engasjement underbygger denne slutningen. (Prop.73s, 2011-2012, s. 47).

Forsvarets forskningsinstitutt har i en studie konkludert med at ubåter vil bevege seg bort fra den tradisjonelle anti-invasjonsoppgaven (Lødøen & Macdonald, 2003, s. 3). De nye oppgavene og rollene vil i stor grad være knyttet til internasjonale operasjoner. Forskerne som utførte studien nevner fem nærliggende oppdragstyper. To av oppdragstypene vil ikke bli behandlet, henholdsvis spesialoperasjoner og maritime operasjoner. Støtte til spesialstyrker er allerede omtalt mens ubåtens nytteverdi i det vide begrepet maritime operasjoner gjenspeiles i stor grad av oppgavens øvrige analyser. I det følgende vil jeg diskutere hvorvidt ubåter kan bidra med noe unikt til å løse de tre resterende oppgavene. Deretter vil jeg kort drøfte betydningen av nisjekapasiteter som bidrag i internasjonale operasjoner.

4.3.3.1 ISTAR

ISTAR (Intelligence, Surveillance, Target Acquisition and Reconnaissance) er den første oppgaven som trekkes frem. Kort fortalt omfatter dette innhenting av etterretningsinformasjon, overvåkning, å lokalisere fiendens styrker eller utvalgte enheter som for eksempel et fartøy og til slutt oppklaring av et sted eller område som for eksempel kartlegging av en seilingsled eller et innsetningspunkt for spesialstyrker.

Opgavene i ISTAR kan utføres med en rekke midler, systemer og sensorer. Satellitter, fartøy, fly og spesialstyrker kan være noen eksempler. Begrepet og innholdet i ISTAR er meget omfattende samtidig som de ulike delene henger sammen med hverandre. Ved å innhente etterretningsinformasjon kan samtidig et område overvåkes og en motstander som opererer der, kan detekteres og lokaliseres. Tidligere i denne studien har ubåters egnethet til å samle inn etterretningsinformasjon blitt drøftet. For å belyse hvorvidt ubåter bidrar med noe unikt innen ISTAR tar jeg utgangspunkt i avsnittet om etterretning og bygger videre på det.

Ubåter kan nyttes til å innhente alt fra taktisk til strategisk etterretningsinformasjon (Lødøen & Macdonald, 2003, s. 4). Som overvåkingsplattform har ubåter fordeler og ulemper. Den største svakheten til konvensjonelle ubåter er deres lave fart. Det begrenser hvor stort område en ubåt kan overvåke. Maritime patruljefly kan i løpet av noen timer dekke enorme områder. Men mens en konvensjonell ubåt kan oppholde seg sammenhengende i et område i flere uker, kan et fly kun operere i noen timer. Det er således bare ubåter som kan gjennomføre skjult overvåkning, både over og under vann vedvarende over en lang periode.

Illustrasjon 11: Soldater. Dokumentering av aktivitet på land sett fra periskopet på en Ula-klasse under en øvelse i Norge. (Ubåtvåpenets bildearkiv, 2006)

De fleste militære midler og system kan lokalisere fiendtlige styrker eller utpekte enheter. Det er derimot få som kan gjøre dette i et område fienden kontrollerer eller i situasjoner hvor det er avgjørende ikke å bli oppdaget. Disse momentene er trolig noe av det som gir en australsk studie grunnlag for å si at ubåter er de eneste som kan få tilgang til områder hvor andre enheter ikke kan operere og samtidig overvåke under, på og over havoverflaten i tillegg til i det elektromagnetiske spekteret (Submarine Institute of Australia Inc, 2008, s. 16-17).

Oppklaring av en seilingsled eller landsettingsområde er viktig blant annet for å forberede andre styrkers ankomst. Kartlegging av hvor fienden holder til, minelagte områder og foretrukne posisjoner for ilandsetting av styrker er noen av oppgavene som ligger under bokstaven R i ISTAR. Den norske skjærgården gir god trening for norske ubåtmannskaper. Den kunnskapen mannskapene besitter kombinert med relativt små ubåter, gjør at det er få steder norske ubåter ikke klarer å operere. Derfor kan tidligere sjef for ubåtvåpenet si at Norge er verdensledende på ubåtoperasjoner i kystfarvann (Toremans, 2014). Ubåter generelt, og norske ubåter spesielt, representerer en unik kapasitet for oppklaring uten at fienden er klar over det. Ubåter er derfor ofte en foretrukket kapasitet til denne type operasjoner (Submarine Institute of Australia Inc, 2008, s. 18). Et eksempel på at norske ubåter har blitt benyttet til ISTAR-oppgaver er NATO operasjonen Active Endeavour. Gjennom å benytte seg av muligheten for skjult overvåking kunne ubåter avsløre virksomhet som ellers ikke ville blitt oppdaget (Lødøen & Macdonald, 2003). Operasjonen var rettet blant annet mot smugling av ulovlig materiell og mennesker. De

fartøyene og rederiene som utfører denne type aktivitet har til en viss grad muligheten for å holde oversikt over hvor overflatefartøy befinner seg. Det klarer de ikke med ubåter.

4.3.3.2 Strike operasjoner

Ubåter har i flere år skutt kryssermissiler med kapasitet til å treffe landmål. De to Gulfkrigene er to eksempler hvor motstanderens luftforsvarssystemer var mål for angrepene. Kryssermissil rettet mot denne type forsvarssystemer bidrar til å legge forholdene til rette for egne fly ved at trusselen mot dem reduseres. Det er i prinsippet likegyldig hvilket våpensystem som skyter missilet, så lenge det treffer og ødelegger målet. Sammenlignet med store overflatefartøy vil konvensjonelle ubåter trolig ha færre missiler tilgjengelig om bord. Med lavere transitthastighet vil det også ta lengre tid å supplere våpenbeholdningen. Det er likevel en stor fordel med kryssermissil skutt fra ubåt. Ubåter kan skyte med større grad av overraskelse. Det gjelder også mål bak fiendens linjer. Ubåten kan deretter forlate området uten ytterligere provokasjon og uten å gi motstanderen mulighet til å skyte tilbake (Submarine Institute of Australia Inc, 2008).

Ula-klassen har i dag ikke kryssermissil. En fremtidig ubåtkapasitet med denne type våpen kan bli mer anvendelig som et sikkerhetspolitisk virkemiddel i nasjonale og internasjonale operasjoner.

4.3.3.3 Minekrigføring

Miner utgjør en stor trussel for de fleste fartøy. De er billige i anskaffelse sammenlignet med andre våpensystem og de er vanskelig å finne og fjerne. Moderne miner kan selv selektere ut hvilke mål de skal sprengte (Lødøen & Macdonald, 2003). Miner er godt egnet til blant annet sjønektelse og embargo operasjoner fordi man kan hindre fartøy i å operere i et område. Ubåter er den eneste kapasiteten som kan legge miner skjul, også i farvann man selv ikke kontrollerer (Lødøen & Macdonald, 2003). Dette kan hindre en fiende i å forlate sin egen base eller det kan benyttes som et skjold for egne styrker.

Selv om norske ubåter i dag er ledende innen kystnære operasjoner, er det områder de ikke kan operere. Ubemannede farkoster kan i slike tilfeller benyttes som ubåtens forlengede arm. De kan kartlegge miner og andre hindringer som forberedelse til blant annet amfibieoperasjoner (Lødøen & Macdonald, 2003). Denne type farkoster kan benyttes fra alle typer av fartøy men krever en viss nærhet til moderskipet. Ubåter er dermed velegnet som utgangspunkt for skjult bruk i

fiendtlig farvann. Ved å innføre ubemannede farkoster kan Norge ytterligere befeste sin posisjon som verdensledende på kystnære operasjoner.

4.3.3.4 Nisjekapasiteter

Bidragstrøfføring er et begrep som er knyttet til internasjonale operasjoner. Målsettingen med denne type krigføring er å bruke militære styrker til å vise at en nasjon tar sin del av det internasjonale ansvaret. Det kan fremstå som viktigere å delta enn å bidra til operasjonens hensikt. Små bidrag fortøner seg mer som engasjementspolitikk enn sikkerhetspolitikk (Tamnes et al., 2015, s. 70). Om Norge en dag har behov for alliansens hjelp er det viktigere for Norge at allierte kan yte den hjelpen vi har behov for enn at NATO stiller med kapasiteter som ikke er etterspurt eller som er for fåtallige til å komme til nytte. Norge bør derfor også stille med bidrag som kan utgjøre en forskjell. Enten fordi de er store i volum eller fordi de representerer noe spesielt. Konvensjonelle ubåter trekkes frem som en etterspurt nisjekapasitet. Norske ubåter kan løse oppdrag de større nasjonene i NATO ikke kan (Lødøen & Macdonald, 2003, s. 4). Norge utfyller dermed NATO sin totale kapasitet.

Ved å tilføre fremtidens ubåter våpen og utstyr som dagens Ula-klasse ikke har, kan posisjonen ytterligere befestes og gjøre dem mer ettertraktet i NATO sammenheng. Båter med bedret potensial for å støtte spesialstyrker eller ubåter med ubemannede farkoster er eksempler på slike. Internasjonale bidrag bygger sikkerhetspolitisk kapital hos sentrale allierte (Tamnes et al., 2015, s. 70). Attraktive og etterspurte kapasiteter bidrar trolig til å bygge denne ytterligere. Det underbygger to helt sentrale sikkerhetspolitiske interesser. Avhengigheten av internasjonal rettsorden og ivaretagelse av stormaktsgarantien.

4.3.4 Relevans for norske interesser

I tillegg til at deltagelse i internasjonale operasjoner er viktig for den nasjonale interessen *sikkerhet* støtter Forsvaret opp om interessene *engasjement* og *global organisering* gjennom slike bidrag. Det er i hovedsak tre begrunnelser for norsk engasjementspolitikk (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 103). Den første er at landet har en grunnleggende tro på at alle mennesker har rett til et verdig liv. Som et av verdens rikeste land, har Norge et etisk ansvar for å motvirke fattigdom og væpnete konflikter. Den andre begrunnelsen er at engasjementspolitikk ivaretar norske interesser. Globaliseringen medfører at forhold langt utenfor Norges grenser får innvirkning på norsk velferd og sikkerhet. Den siste begrunnelsen er at landet har særlig relevans og kompetanse på området. På tross av at norsk engasjementspolitikk således har et altruistisk

utgangspunkt, fremstår bidrag til fredsbygging, internasjonal organisering og menneskerettigheter i økende grad som realpolitikk.

Ubåters ivaretagelse av norske interesser i internasjonale operasjoner

Sikkerhet	Engasjement	Økonomi	Energi	Miljø og klima	Global organisering
✓	✓	✗	✗	✗	✓

Illustrasjon 12: Med å delta i internasjonale operasjoner bidrar ubåter til ivaretagelse av interessene sikkerhet, engasjement og global organisering.

Forsvarets deltagelser i internasjonale freds- og stabiliseringsoperasjoner med FN-mandat og operasjoner i EU-regi viser at Norge er villige til å benytte makt for å skape stabilitet og fred. (Børresen & Helseth, 2011, s. 21). Om det i fremtiden vil være like aktuelt å stille opp i internasjonale operasjoner er usikkert. Norge vil sannsynligvis fortsette sin engasjementspolitikk, men det er to ulike trender som gjør seg gjeldene. Den ene indikerer høy etterspørsel mens den andre indikerer synkende etterspørsel etter styrker til internasjonale operasjoner (Børresen & Helseth, 2011, s. 24-25). Dersom den høye etterspørselen fortsetter, må innsats ute avveies mot forpliktelser hjemme. Å løse begge oppdrag fordrer et visst volum på styrkene og det kan derfor bli nødvendig å prioritere nøye når man ønsker å delta. Bidragene bør da være av en slik karakter at de fremstår som tellende og gir sikkerhetspolitisk kreditt. Blir etterspørselen lavere vil dette trolig være enda viktigere. Det blir da færre arenaer hvor man kan vise sitt engasjement. Viktigheten av å utgjøre en forskjell de gangene det blir aktuelt med norsk deltagelse kan derfor øke. Norske F-16 i Libya er et godt eksempel. Kampklare fly som raskt var på plass, utgjorde ett betydelig bidrag til operasjonen som det ble lagt merke til.

Økt vektlegging av militære beredskapsstyrker i NATO kan tjene som en påminnelse om at redusert etterspørsel etter bidrag til internasjonale operasjoner ikke fjerner behovet. En utvikling kan være at disse styrkene i større grad skal benyttes. Om de kan brukes til håndtering av plutselig oppdukkende behov vil trolig henge sammen hvor krigsklare styrkene til en hver tid er. Slike styrker kan være den første hjelpen Norge får. Det er dermed i norsk interesse at landets bidrag til de samme styrkene evner å utgjøre en forskjell.

Norge er avhengig av en internasjonal rettsorden. Den har bidratt til å berede grunnen for store deler av norsk velstandsvekst. Norge er avhengig av reguleringer for når og hvor makt kan

benyttes (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 150). Å håndheve vedtak fra FN er dermed svært viktig. På samme måte som det er svært viktig å yte tellende bidrag i operasjoner med FN-mandat. Bruk av norske styrker i internasjonale operasjoner for å sikre en global rettsorden er derfor sammenfallende med norsk engasjementspolitikk.

4.4 Ubåter i fred

Den viktigste oppgaven til Forsvaret i fredstid er å forebygge krig. Blant annet ved å utgjøre en krigsforebyggende terskel bidrar ubåter vesentlig til dette. Ettersom denne rollen allerede er grundig analysert vil jeg nå rette blikket mot andre viktige forhold i fredstid. Ro og orden på havet er grunnleggende viktig for en maritim nasjon som Norge. Selv om det er fred kan både andre stater, organisasjoner og enkelt personer true norske interesser ved å utføre uønsket aktivitet. På tross av glidende overganger i konfliktspekteret vil drøftingen under i hovedsak rette seg mot aktivitet i fred.

4.4.1 Good order at sea

Maritime styrker har i økende grad blitt benyttet til oppgaver som tradisjonelt har vært ivaretatt av andre etater, som for eksempel bekjempelse av smugling. Sjømilitære styrkers aktiviteter har i perioden etter 1990 dreid mot å være en ordensmakt (Bergstøm, 2009). De skal sikre *good order at sea*. Geoffrey Till argumenterer for fire forhold som egner seg til å analysere hvorfor ro og orden på havet er viktig (Till, 2013, s. 282-283). Disse forholdene danner utgangspunktet for å drøfte ubåters bidrag i fred.

4.4.1.1 Havet som ressurs

Norge lever av havet. Økonomi og velferd i dagens Norge er sterkt avhengig av fisk, olje og gass. Økende befolkning gir økt behov for mat og energi. Det er derfor ingen grunn til å tro at maritime styrkers økende fokus på å forsvare nasjonale ressurser i havet vil avta i fremtiden (Till, 2013).

Illustrasjon 13: Norske nærrområder. Norsk økonomisk sone er cirka syv ganger større enn landarealet (Tamnes et al., 2015, s. 15)

Olje- og gassnæringen er Norges viktigste næring (Olje- og energidepartementet, 2014). Den stod i 2013 for omtrent 22 prosent av BNP, halvparten av norsk eksport og sysselsatte omtrent 250.000 personer. Selv med økt fokus på fornybar energi, vil næringen være viktig for Norge i lang tid fremover. Av norske energiinteresser som er beskrevet Stortingsmelding 15 (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 125-126) er det spesielt to som er relevante i denne oppgaven. Den ene er effektiv utøvelse av myndighet på norsk kontinentalsokkel i samsvar med folkeretten. Den andre er at Norge skal fortsette å være en sikker og pålitelig leverandør av energi. Disse to forholdene krever at Norge er i stand til å stå imot press fra andre nasjoner og organisasjoner.

I flere år har Forsvarets spesialstyrker trent på å ta tilbake kaprede oljeplattformer. Ubåter er en av de kapasitetene som øves i denne sammenheng. Selv om denne type trening er viktig, representerer den kun ett av mange ulike scenarier som kan utspille seg på norsk sokkel. Med et mer sammensatt trusselbilde har det blitt økt fokus på energisikkerhet i NATO. Flere land i

alliansen ønsker at NATO skal ha en større rolle i å sikre stabile leveranser (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 130). Etersom Norge er skeptisk til en slik utvikling, må landet selv være i stand til å ivareta sikkerheten på en god måte. Norge bør demonstrere evne og vilje til å kunne motstå press. Det krever tilgjengelige og slagkraftige styrker som kan redusere effekten av andre staters maktprojeksjon mot Norge. Hvilke ressurser og militære kampsystemer Norge benytter for å ivareta sine interesser kan ha stor betydning. Andre nasjoner kan for eksempel oppfatte Norges vilje og evne til å beskytte sine energiresurser som lav dersom landet ikke har noen sjømilitær tilstedeværelse i sine havområder. Høy grad av tilstedeværelse med kampklare enheter viser det motsatte, at Norge har sterke interesser som landet er villig til å ivareta. Slik tilstedeværelse bidrar til stabilitet og forutsigbarhet i norske havområder. Det kan også minske behovet for og enkelte allierte lands ønske om at NATO skal spille en rolle for å ivareta energisikkerhet i fredstid i norske farvann. Samtidig kan det sende signal til andre nasjoner om at norske interesser på området er så sterke at å utfordre dem fremstår som lite attraktivt. Ubåter vil dermed kunne forsterke et slikt politisk signal gjennom sin tilstedeværelse i de aktuelle havområdene med offshore aktivitet.

Omtrent 20 prosent av jordens daglige mattilskudd kommer fra havet (Till, 2013, s. 7). Med økende verdensbefolkning vil behovet for mat øke. FN anslår at verdens befolkning i 2050 vil være 9,6 milliarder (FN, 2013). Det er en økning på 2,6 milliarder siden 2011 og tilsvarer en månedlig vekst større enn dagens norske befolkning. Fiskebestanden i norske havområder er god sammenlignet med flere andre regioner. I 2009 eksporterte Norge fisk tilsvarende 35 millioner måltid hver dag (Havressurs- og kystavdelingen, 2010, s. 2). Pågang etter fisk fra norskkontrollerte farvann vil trolig øke. Det kan igjen medføre behov for styrket ressurskontroll. Kystvakten ivaretar denne formen for myndighetsutøvelse med hjelp av satellitt, fly og helikoptre (Prop.73s, 2011-2012, s. 51). Samtidig hjemler Kystvaktloven at alt materiell og personell i Forsvaret kan løse kystvaktoppgaver (Kystvaktloven, 1997 §5). En slik anvendelse av marinens fartøy kan være aktuelt om kystvaktens egne ressurser ikke strekker til. Ubåters bidrag vil likevel være begrenset sammenlignet med helikopterbærende fregatter og hurtige korvetter. Overvåkning står frem som et naturlig bidrag fra ubåtene. Det er først om en situasjon utvikler seg til å bli en krise at de vil kunne gi betydelige bidrag.

4.4.1.2 Havet som medium for transport

Mer enn 105.000 mennesker har i Norge sin daglige jobb innenfor den maritime næringen i Norge. Det skapes verdier tilsvarende omtrent 12 prosent av brutto nasjonalprodukt, når olje og

gassnæringen holdes utenfor (Norges Rederiforfund, 2014, s. 10-11). Geoffrey Till argumenterer for at handelsflåten er avgjørende for en nasjons velstand og sikkerhet (Till, 2013, s. 105). Han sier videre at det å beskytte handelsflåten er den nest viktigste oppgaven til en marine, kun passert av å beskytte eget hjemland mot en invasjon. En grunn til at handelsflåten er så viktig er at den står for omtrent 90 prosent av verdens totale varehandel (Norges Rederiforfund, 2014, s. 7). Import av varer er essensielt blant annet for matvaresikkerheten, mens norsk industri er avhengige av eksport til markeder utenfor landets grenser. Som et eksempel blir omtrent 95 prosent av all sjømatproduksjon i Norge eksportert (NOU 2014:16, 2014, s. 46).

Med en av verdens største handelsflåter er Norge en betydelig global aktør innen maritim varehandel. Internasjonal varehandel antas å tredobles de neste 30 årene og er forbundet med to fremtredende utfordringer (Till, 2013, s. 289). Den ene er trusler mot handelsfartøyene. De kan rammes av blant annet terroranslag og piratvirksomhet. Nasjoner som ønsker å legge press på en annen stat kan også nekte handelsfartøyers passasje gjennom streder eller adkomst til ulike havner. Den andre utfordringen er at skipene i seg selv utgjør en potensiell risiko. Smugling av ulike våpen, narkotika og personer er eksempler på slik aktivitet. Et eksempel er angrepene på Mumbai i 2008. Terroristene benyttet fartøy som transportmiddel fra Pakistan til India. Anslaget resulterte i at totalt 172 mennesker ble drept og over 300 såret (Kilcullen, 2013, s. 52-60).

Forstyrrelser i maritim handel kan true både samfunnssikkerhet og statssikkerhet dersom omfanget er stort. Norge har vitale interesser knyttet til frihet på havet og kommersiell handel (Prop.73s, 2011-2012, s. 22-23). Fregatter, korvetter og kystvaktfartøy er godt egnede fartøy for å sikre fri ferdsel for handelstrafikk på havet. De kan beskytte mot blant kapring, piratvirksomhet og terror angrep. Assistanse ved havari og ulykker er også bidrag disse fartøyene kan bistå med. Ubåter har ikke de samme mulighetene, men kan overvåke og dokumentere ulovlig aktivitet, en evne som kan være avgjørende for å møte utfordringer mot internasjonal skipsfart på en effektiv måte. Videre kan ubåter støtte spesialstyrker med for eksempel å gjenvinne kontroll over kaprede skip. Eller de kan benyttes til å avsløre narkotikahandel (Till, 2013, s. 298). Deres bidrag vil være sentrale, men mer i en støttende rolle. En operasjon som har rettet seg direkte mot denne type utfordringer, er operasjon Active Endeavour. Den har pågått i Middelhavet i en årrekke og ubåter har vært en meget etterspurt kapasitet som Norge har bidratt med å stille til rådighet.

Illustrasjon 14: Omlasting. Bilde viser et møte mellom to fartøyer i Middelhavet. Bildet er tatt av KNM Utvær i 2003 i forbindelse med deltagelse i NATO operasjonen Active Endeavour. (Ubåtvåpenets bildearkiv, 2003)

Selv om slik bruk av ubåter som drøftet ovenfor, kan gi god effekt, er det trolig et annet bidrag som veier tyngre i vurderingen av ubåters nytteverdi i sikring av internasjonal skipsfart. Ubåter kan hindre aggressorer i å bryte de internasjonale skipsfartsårene ved å bidra til å holde kanalisierende farvann som internasjonale streder åpne. Et eksempel er staten Singapore som er totalt avhengig av kommersiell skipstrafikk. Singapore har nylig investert i moderne ubåter. Det er meget viktig for Singapore at Malakkastredet og Sør-Kina havet er åpent for fri ferdsel (Koh, 2014, s. 118-124). Deres marine har to hovedoppdrag. Det ene er forsvar mot en trussel fra havet mens andre er beskyttelse av handelsruter. Tilstedeværelse av ubåter kan påvirke andre stater og aktører til å avstå fra handlinger som kunne ramme kommersiell handelstrafikk. Singapore viser at de har sterke interesser i at stredet skal holdes åpen for fri ferdsel. Den samme effekten kan norske ubåter ha. Både i egne farvann og i internasjonale streder. Forskjellen på ubåter og andre militære kapasiteter i denne type operasjoner er først og fremst at det er meget utfordrende å håndtere den potensielle trusselen en ubåt utgjør. Ulempen i denne sammenheng er at de er til stede, men usynlige. Ubåtenes nærvær må dermed bekjentgjøres, noe som er helt unødvendig ved bruk av overflatekrigsskip. Deres synlige tilstedeværelse viser at en nasjon har interesser i området.

Norges geografiske beliggenhet er helt forskjellig fra Singapore og omfanget av kommersiell handelstrafikk utenfor Norge kan ikke sammenlignes med Malakkastredet. Anslått vekst i maritim handelstrafikk generelt og en eventuell åpning av nordlige sjøruter kan likevel gi fremtidige utfordringer for Norge. Økt skipsfart gir økt behov for kontroll og regulering. Samtidig som det øker potensial for uhell og uønsket aktivitet.

Norge har ikke stor nok marine til å sikre egen skipsfart i global sammenheng. Samtidig er landet en stor internasjonal befrakter. Det er dermed forventninger om at Norge skal bidra til å sikre trygg ferdsel på havet. Tidligere i oppgaven ble det påpekt at maritim terrorisme er et meget lite problem sammenlignet med terror på landjorden. Piratvirksomhet er også et minimalt problem (Scheffler, 2010). Uten å bagatellisere noen av disse to truslene, er det tvilsomt om denne type oppgaver bør være dimensjonerende for utvikling av fremtidens norske forsvar.

4.4.1.3 Havet som miljø

Stortingsmelding 15 trekker frem urapportert og ulovlig fiske, radioaktiv forurensning fra Russland og miljøfarer ved produksjon og frakt av petroleum som potensielle kilder til miljøødeleggelser i havet (St.meld.nr.15, 2008-2009, s. 138-140). Forurensning og overfiske kan på sikt nærmest legge havet brakk som kilde til mat i deler av verden. Med økende befolkning er dette en kilde til konflikt (Børresen & Helseth, 2011). Utfordringene er så store at det kan argumenteres for at maritime styrker aktivt bør bidra i håndteringen. Både fordi mariner og kystvakter allerede har godkjennskap til havet, kan utføre fiskerikontroll og ivareta oljevernberedskap, men også fordi problemet på sikt kan bli så stort at det vil representere et betydelig sikkerhetsproblem (Till, 2013, s. 301-302). Kystvakten har i Norge et stort ansvar på området. Med åpning av nye sjøruter i Arktis vil risikoen for ulykker og miljøødeleggelser øke. Utover de allerede nevnt miljøtruslene finnes det mye udetonerte eksplosiver i form av ammunisjon og miner i havet. Forsvaret har kunnskap til å fjerne disse og Minevåpenet jobber aktivt med å rydde bort slike etterlatenskaper fra tidligere kriger.

Ubåter har ikke de samme mulighetene som kystvaktfartøy til å spille en aktiv rolle for å møte miljø- og klimatrusler. Kystvakten er en kosteffektiv løsning som vanskelig kan erstattes av rene krigsskip uten at det går på bekostning av evnen til å krige. Lokalisering og fjerning av miner og andre eksplosiver gjøres i dag av egne farkoster og spesialisert personell. Ved å benytte undervannsdroner kan områder gjennomføres effektivt. Denne type droner kan benyttes på

undervannsbåter. Det er likevel andre løsninger som trolig kan være mer kosteffektive enn ubåter til dette i fredstid.

Klima og miljøtrusler oppleves av mange som vår tids kanskje største utfordring. Miljøaktivister har ved flere tilfeller vist at de er villige til å benytte drastiske midler. Som da Greenpeace med Paul Watson i spissen senket en norsk hvalskute i 1992 (Gjelsten, 2010, s. 479). Olje- og gassnæringen kan bli gjenstand for tilsvarende aksjoner i fremtiden. Militære maktmidler kan være en mulig respons fra norske myndigheter men bruk av ubåter vil trolig ikke være et proporsjonalt maktmiddel. Det er flere militære kapabiliteter som er bedre egnet enn ubåter til å motvirke disse truslene. Det er først om miljøutfordringene ikke stoppes i tide og det bryter ut konflikt som følge av dem at ubåter vil være et nyttig politisk og militært verktøy.

4.4.1.4 Havet som område for suverenitetshevdelse

Denne oppgaven har i flere sammenhenger belyst viktigheten av sjømilitær tilstedeværelse for å hevde suverenitet i territorialfarvannet og ivareta de suverene rettighetene i norsk økonomisk sone. Kystvaktens daglige håndhevelse av norsk jurisdiksjon er et eksempel på dette.

Tilstedeværelsen er også konfliktforebyggende. Den bidrar til rask respons på uforutsette hendelser. Viktigheten av dette ble demonstrert i 1978 på Hopen. KV *Heimdals* nærvær og hurtige reaksjon etter at et sovjetisk rekognoseringsfly styrtet på øyen, medførte at Norge fikk etablert en terskel i området. Den militære terskelen KV *Heimdals* representerte med sin tilstedeværelse, synes å være en av de avgjørende faktorene for at episoden sett fra norsk side, fikk så positivt utfall som den gjorde (Gjelsten, 2010).

Samtidig er det viktig å se denne hendelsen i lys av hvilken tid den utspilte seg. Under den kalde krigen kunne en opptrapping av hendelsen fått store sikkerhetspolitiske konsekvenser. Fra å være en hendelse som angikk Norge og Sovjetunionen, kunne en eskalering medført at USA og NATO ble involvert. Norge hadde dermed en solid militær terskel i ryggen. I dag er det ikke gitt at NATO er like relevant som ryggdekning i lokale konflikter i nordområdene. Det synes da viktigere at Norge er i stand til å utgjøre denne terskelen selv. Landet må besitte militære maktmidler som kan overbevise andre land at militært press mot Norge ikke vil føre frem.

4.4.2 Relevans for norske interesser

Forsvarets daglige kjernevirksomhet består blant annet av suverenitetshevdelse, myndighetsutøvelse og overvåkning. Tilstedeværelsen skaper stabilitet og forutsigbarhet. Ubåter bidrar dermed til interesser som *økonomi* og *energi*. Ved å representere en maktfaktor på havet gir ubåter mer autoritet til overflate fartøy. Dette sammen med muligheter for overvåkning gjør at ubåter kan legge forholdene bedre til rette for effektiv håndhevelse av havrettskonvensjonen og for sikring av internasjonal skipsfart. Det understøtter interessen *global organisering*.

Ubåters ivaretagelse av norske interesser i fred

Sikkerhet	Engasjement	Økonomi	Energi	Miljø og klima	Global organisering
✓	✗	✓	✓	✗	✓

Illustrasjon 15: I fred bidrar ubåter først og fremst til ivaretagelse av interessene sikkerhet, økonomi, energi og global organisering.

Ubåtenes bidrag til suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse i fred er ikke like klare som for eksempel Kystvaktens daglige virksomhet eller grensevaktens patruljering. Ubåtenes tilstedeværelse i norske farvann er likevel viktig. Den viser at landet besitter maktmidler som selv en overlegen militærmakt må ta hensyn til. Ubåter symboliserer at norske myndigheter ikke gir etter for press og er beredt til å forsvare norske interesser med bruk av vold om det blir nødvendig. I forbindelse med overvåkning og innsamling av etterretningsinformasjon kommer ubåters fredsbidrag klarere frem. De representerer en unik kapasitet som bidrar til at norske myndigheters beslutningsgrunnlag er så tidsriktig og fullstendig som mulig og dermed interessen *sikkerhet*.

5 Konklusjon

Å være fremsynt er en ettertraktet egenskap i flere sammenhenger. I forbindelse med forsvarsplanlegging ville det uten tvil ha vært en fordel. Hvis det var mulig å spå nøyaktig om fremtidig utvikling kunne de best tenkelige forhåndsregler tas for å ivareta egen sikkerhet. De siste 100 år har to verdenskriger og brutale terrorhandlinger vist at dette er vanskelig, om ikke umulig. I ettertid kan en peke på utviklingstrekk som bygget opp mot konfliktene, men disse er ikke like synlige i samtiden. I denne oppgaven har jeg derfor tatt utgangspunkt i norske permanente interesser, i stedet for konkrete trusler mot Norge. En analyse av ubåters egnethet til å ivareta disse, gir mulighet for å drøfte de strategiske begrunnelser for å ha ubåter. Det i sin tur skaper et grunnlag for å kunne bedømme om ubåter er en relevant kapasitet i fremtidens forsvar. Konklusjonene som trekkes, er bygd opp etter samme mønster som ble benyttet i oppgavens kapittel fire.

5.1 Krigsforebyggende terskel

Forsvarets viktigste oppgave er å være krigsforebyggende. Det støtter opp under interessen *sikkerhet*. Lykkes Norge med denne oppgaven bedres vilkårene for også kunne ivareta andre interesser. Gjennom bruk av tre anerkjente teorier om avskrekking har ubåtenes bidrag til etableringen av en krigsforebyggende terskel blitt belyst, men uten å kunne gi noen fasit på hva som fungerer avskrekkende.

Det kan stilles spørsmål ved om konvensjonell avskrekking fungerer. Samtidig gir teorien åpning for at avskrekking kan virke dersom man er i stand til å nekte fienden en rask seier. Hvis en aggressor benytter havet i sine handlinger mot Norge, vil norske ubåter kunne yte et vesentlig bidrag. De kan alene utgjøre en stor forskjell. Det er en langvarig og ressurskrevende jobb å nøytralisere dem. Ubåtenes slagkraft vil kunne påføre en aggressor store tap og kostnader, både gjennom forsvarshandlinger mot en angrepsstyrke og gjennom offensive operasjoner mot fiendens forsyningslinjer og baseområder. Om de potensielle kostnadene er store nok til å avverge et eventuelt angrep vet man selvsagt ikke, men ubåter er uansett i stand til å kjøpe Norge tid gjennom evnen til å opprettholde en stridssituasjon. En aggressor har sjelden god tid. Det er trolig få stater som er interessert i en konflikt med Norge dersom NATO blir involvert. Det er sannsynlig at en potensiell angriper vil planlegge med å oppnå sin målsetting før alliansen kan komme støttende. Hvis denne forutsetningen er usikker, kan kalkylen vise at risikoen blir for høy. Ubåtenes egenskaper og stridsevne kan således medføre at en mulig aggressor avstår fra en

konfrontasjon.

I en konflikt som er av en slik karakter at NATO ikke naturlig blir involvert vil ubåtene kunne kjøpe tid. Tiden kan brukes til å finne en diplomatisk løsning, eller i det minste nekte fienden en rask seier. Blir det en militær konfrontasjon har ubåtene stort potensial til å påføre betydelig skade. Ubåter gir indirekte gjennom sitt nærvær i et område andre militære enheter på sjøen økt autoritet.

Ut ifra funnene i oppgaven er det helt tydelig at ubåter bidrar vesentlig til terskelforsvaret. Ubåter er det sjømilitære maktmiddel som har størst avskrekkingskapasitet. For Forsvarets selvstendige evne til å etablere en terskel, er ubåter nærmest avgjørende for troverdigheten i det maritime domenet. Dette bidraget kan ytterligere styrkes ved å øke mulighetene til å bringe krigen til fienden. Først og fremst i form av våpen som kan ramme fienden på lang avstand.

5.2 Krig

Ubåters evne til å utføre sjønektelse er meget god sammenlignet med alle andre militære kapasiteter. En viktig årsak til dette ligger i at ubåter opererer i det eneste medium hvor det fortsatt er mulig å holde seg skjult. Ubåter kan dermed selv velge tid og sted for en konfrontasjon med fienden, samtidig som de har alle muligheter til å slippe unna. Ubåters asymmetriske potensial og den frykten angrep fra en skjult fiende skaper, er egnet til å binde store deler av motstanderens maritime styrker. De styrker som ubåten binder kan ikke benyttes effektivt til å utføre andre oppgaver i et angrep rettet mot Norge. Ubåter kan derfor på egenhånd utgjøre en forskjell. Det gjør at ubåter er særlig godt egnet til å forsvare eget territorium. Ubåtenes evne til sjønektelse er et strategisk rasjonale som alene er så viktig at det trolig rettferdiggjør anskaffelse.

Overlevelsessevne og strategisk mobilitet er to av årsakene til at ubåter kan holde liv i en konflikt. En kampsituasjon som vedvarer, øker Norges muligheter for å kunne oppnå fordømmelse av angriperen og samtidig sikre egen støtte. Ved i tillegg å nekte en motstander fri bruk av havet blir ubåter dessuten meget relevante for å sikre ankomsten av NATO styrker. Ubåter bidrar dermed til å sikre en sømløs overgang for mottak av alliert støtte.

Tidsriktig og god informasjon er nyttig i hele konfliktspekteret. Norge besitter flere gode kapasiteter til å foreta innsamling av etterretningsinformasjon. Det er imidlertid kun ubåter og spesialstyrker som er egnet til å operere bak fiendens linjer. I krig kan derfor fly og overflatefartøy få redusert sin nytteverdi som plattformer for å innhente informasjon. Satellitter

kan trolig dekke noe av dette behovet dersom de ikke er satt ut av spill, men de har manglende evne til å innhente informasjon i horisontalplanet og har sårbar statisk infrastruktur. Ubåter er en unik kapasitet til å ivareta denne oppgaven i krig. Evnen til å operere bak fiendens linjer gjør den også meget godt egnet til samvirke med spesialstyrker og er den eneste kapasiteten som kan frakte disse over store avstander i områder fienden kontrollerer.

5.3 Nasjonale kriser

NATO kan ha en beskjeden rolle i lokale konflikter i nordområdene. Det kan bety at Norges selvstendige evne til å løse kriser kan bli satt kraftig på prøve før alliansen trer til og eventuelt støtter landet med militære midler. Ubåter spiller i slike situasjoner en særlig rolle som et ris bak speilet på to måter. Den første er at ubåter i seg selv er egnet til å skape usikkerhet hos en motstander. Den andre er at ubåter gir økt autoritet til andre norske styrker gjennom sin tilstedeværelse. Ubåter påvirker dermed direkte en motstanders kostnytte kalkyle. Vissheten om at en eskalering kan medføre store kostnader, kan overtale en opposent til å avstå fra bruk av vold. Ubåter har dermed en viktig kriseforebyggende funksjon.

Norge har i dag mindre volum på sine militære styrker sammenlignet med få år tilbake. Gode løsninger som kan motvirke volumets mange fordeler er derfor trolig enda viktigere nå enn tidligere. Små og målrettede angrep kan være under terskelen for NATO inngripen. Denne type angrep kan lamme deler av Forsvaret på få minutter, med lite volum på egne styrker kan Norge ha få militære responsmuligheter. Våpensystem som har høy overlevelsessevne, er utfordrende å lokalisere og kan operere uavhengig av kritisk infrastruktur kan være avgjørende i slike situasjoner. De har større motstandsdyktighet mot denne type angrep og kan kompensere for noen av fordelene ved et stort volum. De vil på grunn av slike egenskaper kunne overbevise en motstander om at rask måloppnåelse ikke er mulig. Blant annet mobile missilbatterier, korvetter og ubåter fremstår som gode våpensystem i denne sammenheng.

Antall responsmuligheter som er tilgjengelige for norske myndigheter, kan være avgjørende for utfallet av en krise. Ubåtenes manglende evne til å håndtere en krise med skalert respons gjør at de kan ha en eskalerende effekt. På den annen side er sjønektelse et sentralt virkemiddel innen krisehåndtering. Ubåter er særdeles godt egnet til dette. I tillegg kommer støtten de kan gi til spesialstyrkene. Samlet medfører dette at ubåter utgjør et viktig verktøy for Norges totale evne til å håndtere en sikkerhetspolitisk krise.

5.4 Internasjonale operasjoner

Årsakene til at Norge avgir styrker til internasjonale operasjoner kan være sammensatte. Ved å medvirke til internasjonal konfliktløsning, yter Norge et bidrag til å sikre grunnlaget for en fredelig utvikling i verden. Bidrag sammen med allierte kan i tillegg være viktig for å vise solidaritet. Noe som igjen kan ha betydning for å få påkrevet støtte fra NATO om situasjonen tilsier det. Ubåter er kun en av flere norske kapasiteter som kan bidra på en effektiv måte i internasjonale operasjoner. Det er to trender som gjør seg gjeldende i forbindelse med slike oppdrag. Den ene tilsier økt etterspørsel etter bidrag, mens den andre sier det motsatte. Uavhengig av hva utviklingen måtte bli, synes det viktig at de bidragene Norge stiller med er etterspurte og relevante. Konvensjonelle ubåter representerer en etterspurt kapasitet. Norge har stor erfaring og et kunnskapsmessig fortrinn om kystnære operasjoner sammenlignet med andre allierte land. Det norske ubåtvåpenet er derfor i stand til å dekke hull i NATO sin totale kapasitet innenfor ubåtoperasjoner. Bidrag med en slik nisjekapasitet kan være med på å bygge viktig sikkerhetspolitisk kapital. Ved å benytte nye teknologiske løsninger økes ubåtenes totale kapasitet i flere roller og forsterker nisjekapasiteten.

5.5 Fred

Ubåter har klare begrensninger i forhold til typiske fredstidsoppgaver. På tross av at overvåkning og etterretningsinnsamling er verdsette og nyttige bidrag til Forsvarets daglige kjernevirksomhet, kan det dannes et inntrykk av Norge klarer seg uten ubåter i fred. Da blir det viktig å ta ubåtens rolle i terskelforsvaret med i betraktning. Ubåter utgjør en vesentlig krigsforebyggende kapasitet for Norge. Terskelen fungerer ikke bare for å hindre krig. En slik terskel kan også bidra til å forebygge kriser og hindre en eskalasjon av allerede oppståtte kriser. Uten ubåter mister Norge en vesentlig del av denne terskelen. Det er derfor ikke urimelig å hevde at ubåtens betydning for å inneha en troverdig krigsforebyggendeterskel gjør at fred er den tilstanden hvor ubåter er viktigst for landet.

Havets egenskaper gjør at det er den arena som gir størst muligheter for å operere i skjul over tid. Nesten alle våpensystem er sårbare mot moderne teknologi som missiler. Dette gjelder ikke i samme grad for ubåter som kan utnytte havets egenskaper til sine operasjoner. Gjennom å disponere kapable ubåter, fratrar Norge en motstander handlingsrom på havet og reduserer hans evne til å oppnå en rask seier. Landet øker dermed sine muligheter til å stå imot press fra en militært sterkere motstander. Ubåter gir med andre ord Norge et slagkraftig våpensystem, et verktøy som fienden må ta i betraktning og ikke enkelt kan planlegge seg rundt. Moderne ubåter

kan bryte fiendens kommunikasjonslinjer, beskytte egne og i tillegg ramme fienden bak hans frontlinjer.

Ubåters ivaretagelse av norske interesser

	Sikkerhet	Engasjement	Økonomi	Energi	Miljø og klima	Global organisering
Krigsforebyggende terskel	✓	✗	✓	✓	✗	✗
Krig	✓	✗	✗	✗	✗	✗
Nasjonale kriser	✓	✗	✓	✓	✗	✗
Internasjonale operasjoner	✓	✓	✗	✗	✗	✓
Fred	✓	✗	✓	✓	✗	✓

Illustrasjon 16: Oppsummering interesser. Ubåter bidrar først og fremst til norsk sikkerhet. Samtidig understøtter ubåter interessene økonomi, energi og global organisering.

Den klareste strategiske begrunnelsen for å ha ubåter er i fredstid, med deres muligheter til å forebygge krise og krig. I tillegg til dette bidraget, øker nytteverdien av ubåter jo høyere i konfliktspekteret en situasjon er. I hendelser som truer statssikkerheten, utgjør ubåter et meget viktig verktøy for norske myndigheter. Bidragene til interessen *sikkerhet* er dermed det mest vesentlige. Ved å bidra til å sikre stabilitet og forutsigbarhet, kan det samtidig hevdes at ubåter medvirker til ivaretagelse av flere sentrale norske interesser.

5.6 Grunnlag for videre forskning

Denne oppgaven har kun berørt en liten del av en beslutningsprosess. Ved å analysere det strategiske rasjonalet sier man kun om ubåter er en relevant kapasitet for fremtidens Forsvar. Flere viktige spørsmål gjenstår å besvare. Eksempler på disse er:

- Hva er godt nok? Man kan velge å investere i relativt enkle ubåter og dermed få et høyere antall fartøy til samme kostnad som man vil med å kjøpe ubåter som har det ypperste av hva som er teknologisk mulig. Det er fordeler og ulemper med begge deler. Volum vil alltid være viktig, spesielt i krig. Det kan tale for et høyt antall. Samtidig vil ubåter som

et anvendelig sikkerhetspolitisk verktøy være avhengig av hvilke oppdrag ubåtene kan løse. Ny teknologi gir flere muligheter og kan øke ubåtens relevans i lang tid fremover.

- Samarbeid med andre land om logistiske løsninger kan ha betydning for tilgjengeligheten av nye ubåter. Anskaffelser sammen med andre land kan også redusere kostnadene. Samlet vedlikehold og opplæring kan trolig spare utgifter, men kan samtidig gi andre utfordringer da Norge ikke alene råder over ressursene. Hva som vil være en optimal løsning basert på kostnader i et levetidsperspektiv, er ikke nødvendigvis det samme som gir best tilgjengelighet på fartøyene.
- Hvor mange ubåter dekker Norges behov? I dag har Norge seks ubåter. Vietnam velger samme antall mens Australia anskaffer tolv. Antall vil ha noe å si for hvordan fartøyene kan benyttes. Kontinuerlig tilstedeværelse i norske områder med ubåt samtidig som de deltar i internasjonale operasjoner krever et høyere antall ubåter enn om kun en av delene prioriteres.
- Utdannings- og bemanningsmodell. Teknologisk avanserte våpensystem er krevende å utnytte fullt ut. Å rekruttere, utdanne og beholde riktig personell er en stor utfordring i mange bransjer. Uten tilgang på kvalifiserte besetninger vil man ikke få nytte av ubåtene. Gode og riktige løsninger for å beholde kompetent personell over tid er viktig.
- Kritisk infrastruktur på havbunnen. Kommunikasjon til og fra Norge ved hjelp av sjøkabler er omfattende. Denne type kabler kan enkelt kuttes. Det samme gjelder rørledninger som forsyner store deler av det europeiske markedet med gass. Ubåter kan spille en viktig rolle i å beskytte infrastrukturen. Temaets omfang er likevel så stort og komplekst at det krever nye analyser for å finne optimale løsninger.

Litteraturliste

- Atlantehavskomiteen. (2015). FN og Norge. Hentet 11.02, 2015, fra <http://www.atlantehavskomiteen.no/nettsider/sikkerhetspolitikk/fn/fn-og-norge>
- Bergstrøm, Ø. (2012). Sjøstyrker. I E. Berli (Red.), *Innblikk i Fellesoperasjoner* (Vol. 2). Oslo: Forsvarets stabsskole.
- Bergstøm, Ø. (2009). *NATOs maritime strategi etter 1990 Fra sjømakt til ordensmakt?* Master, Forsvarets Høgskole. Hentet fra <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/99840/Bergstr%C3%B8m%20-%20Sj%C3%98yvind.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Bruun-Hanssen, H. (2014). Forsvarsjefen tale Oslo Militære Samfund. Hentet fra http://forsvaret.no/aktuelt/publisert/Documents/FSJ_Haakon_Bruun-Hanssens_tale_OMS_-_130114.pdf
- Børresen, J. (2013). Krisehåndtering til sjøs. I T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom fred og krig* (s. 93-111). Oslo: Universitetsforlaget.
- Børresen, J., & Helseth, H. C. (2011). Norske interesser og Sjømakt *FFI-rapport 2011/00759* Hentet fra <http://www.ffi.no/no/Rapporter/11-00759.pdf>
- Demus, A. (2012). Conventional Versus Nuclear: Assessing Comparative Deterrent Utilities Hentet fra <http://www.american.edu/sis/usfp/upload/a-demus-srp-copy-au-website-2-10-13.pdf>
- Diesen, S. (2011). *Fornyelse eller forvitring? Forsvaret mot 2020*. Livonia, Latvia: Cappelen Damm.
- FN. (2013). Verdens befolkning. Hentet 28.01.2015, fra <http://www.fn.no/Tema/Befolkning/Verdens-befolkning>
- Forsvaret. (2002). *Forsvarets doktrine for maritime operasjoner*. Oslo: Forsvarets overkommando.
- Forsvaret. (2014). *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarstaben.
- Forsvaret. (2015). Sjøforsvaret. Hentet 22.04, 2015, fra <https://forsvaret.no/sj%C3%B8forsvaret>
- Forsvarets forskningsinstitutt. (2011). FFI Årsrapport 2011. fra <http://www.ffi.no/sites/aarsrapport/avdelinger/maritime/Sider/default.aspx>
- Forsvarsdepartementet. (2005). Elektron-saken. Hentet 01.04, 2015, fra <https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/elektron-saken/id99684/>
- Forsvarsdepartementet. (2014). Fremtidens ubåtkapasitet. https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/Fremtidens-ubatkapasitet/id2342774/?regj_oss=10.
- Genoble, B. (2009). USS Albuquerque joins San Deiego-based Fleet, contributes to Maritime Strategy.
- Gjelsten, R. (2001). Simulert Forsvar? Forsvarets forskningsinstitutt og Sjøforsvaret - ulike tilnærminger til forsvarsplanlegging *Forsvarsstudier nr. 3/2001* Hentet fra http://ifs.forsvaret.no/publikasjoner/fs/fs_2001/Sider/FS0301.aspx
- Gjelsten, R. (2010). *Sjøforsvaret i krig og fred*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gjelsten, R. (2013). *Fremmede ubåter i norske fjorder - Realitet eller myte?* : Institutt for forsvarsstudier.
- Havressurs- og kystavdelingen. (2010). *Faktaark 2010*. Fiskeri- og kystdepartementet, Hentet fra <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/faktaark---havressurs--og-kystavdelingen/id621261/>.

- Hilde, P. S., & Rø, J. (2013). USA, NATO og Norge: Vilkårene for transatlantisk sikkerhetssamarbeid *Norge og det nye verdenskartet*. Oslo: Cappelen Damm.
- Jacobsen, D. I. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?* (2 utg.). Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Jakobsen, R., & Lieungh, E. (2015, 23.02). Intern rapport avslører: Gresk oljetanker nær grunnstøting i nasjonal laksefjord, *NRK*. Hentet fra <http://www.nrk.no/troms/intern-rapport-avslorer--gresk-oljetanker-naer-grunnstoting-i-nasjonal-laksefjord-1.12220710>
- Johansen, H., & Ljøterud, S. (2012). Spesialstyrker. I E. Berli (Red.), *Innblikk i Fellesoperasjoner* (Vol. 2). Oslo: Forsvarets stabsskole.
- Kilcullen, D. (2013). *Out of the Mountains*. London: C. Hurst & Co.
- Koh, S. L. C. (2014). Best little navy in Southeast Asia - The case of the Republic of Singapore Navy. I M. Mulqueen, D. Sanders & I. Speller (Red.), *Small Navies - Strategy and policy for small navies in war and peace*. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Kristiansen, T. (2010). *Sjøforsvaret i krig og fred*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kystvakloven. (1997). *Lov om Kystvakten*. Hentet fra [https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-06-13-42 - KAPITTEL 2](https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-06-13-42-KAPITTEL_2).
- Lunde, L., Thune, H., Fleischer, E., Grünfeld, L., & Sending, O. J. (2008). *Norske interesser - Utenriksolitikk for en globalisert verden*. Oslo: Cappelen Damm.
- Lødøen, S., & Macdonald, R. H. (2003). Ubåtens nye roller. *FFI-FOKUS*, 6/2003. Hentet fra <http://www.ffi.no/no/Publikasjoner/Documents/FFI-Fokus-2003-6.pdf>
- Mallison, W. T. (1966). *International Law Studies Studies in the Law of Naval Warfare: Submarines in General and Limited Wars*
Hentet fra <https://ia601206.us.archive.org/5/items/internationallaw58nava/internationallaw58nava.pdf>
- Manseck, H. (2011). How to further improve the conventional submarine. *Naval Forces*, 32(2), 36-50. Hentet fra <http://connection.ebscohost.com/c/articles/60639279/how-further-improve-conventional-submarine>
- McDevitt, M. (2014). Small Navies in Asia: The strategic rationale for growth. I M. Mulqueen, D. Sanders & I. Speller (Red.), *Small Navies - Strategy and policy for small navies in war and peace* (s. 81-95). Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Ministry of Defence. (2011, 24.03). British submarine launches further strikes on Libyan air defence systems. Hentet 24.04, 2015, fra <https://www.gov.uk/government/news/british-submarine-launches-further-strikes-on-libyan-air-defence-systems>
- Naval Forces. (2007). Conventional Submarines - Multi-purpose assets for expeditionary warfare. *Naval Forces*, 28(5), 44-50. Hentet fra <http://connection.ebscohost.com/c/articles/27543508/conventional-submarines-multi-purpose-assets-expeditionary-warfare>
- Norges Rederiforfund. (2014). *Konjunkturrapport 2014 Vinner globalt – skaper lokalt*. Oslo: Hentet fra [http://www.rederi.no/nrweb/mm.nsf/lupgraphics/NR_Konjunkturrapport_2014_endelig.pdf/\\$file/NR_Konjunkturrapport_2014_endelig.pdf](http://www.rederi.no/nrweb/mm.nsf/lupgraphics/NR_Konjunkturrapport_2014_endelig.pdf/$file/NR_Konjunkturrapport_2014_endelig.pdf).
- NOU 2014:16. (2014). *Sjømatindustrien Utredning av sjømatindustriens rammevilkår*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon Informasjonsforvaltning.
- Nyhamar, T. (2007). Norske nasjonale interesser. *Internasjonal politikk*, 65(3), 71-84.
- Olje- og energidepartementet. (2014). Norges viktigste næring. Hentet 05.05, 2015, fra <https://www.regjeringen.no/nb/tema/energi/olje-og-gass/verdiskaping/id2001331/>
- Prop.73s. (2011-2012). *Et Forsvar for vår tid*. Oslo: Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/dok/regpubl/prop/2011-2012/prop-73-s-20112012.html?id=676029>.

- Prop.113s. (2014-2015). *Investeringar i Forsvaret*. Oslo: Hentet fra <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/prop.-113-s-2014-2015/id2407902/?ref=search&term=>.
- Rhodes, E. (2000). Conventional deterrence. *Comparative Strategy*, 19(3), 221-253. doi: 10.1080/01495930008403210
- Rørslett, K. (2010, 30.08). KNM Utvær møter denne giganten, *NRK*. Hentet fra <http://www.nrk.no/norge/knm-utvaer-moter-denne-giganten-1.7266748>
- Scheffler, A. (2010). Piracy - threat or nuisance? *NATO Defense College, Research paper no. 56*. Hentet fra <http://www.ndc.nato.int/research/series.php?icode=1>
- Skogan, J. K. (2011). Sikkerhetspolitikk: mål, utfordringer og virkemidler. I J. Hovi & R. Malnes (Red.), *Normer og makt: Innføring i internasjonal politikk*. (s. 101-148). Oslo: Abstrakt forlag.
- SNL. (2014, 27.08). Strategi *Store Norske Leksikon*. <https://snl.no/strategi>.
- St.meld.nr.15. (2008-2009). *Interesser, ansvar og muligheter Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk*. Oslo: Utenriksdepartementet Hentet fra <https://www.regjeringen.no/nb/dokumenter/stmeld-nr-15-2008-2009-/id548673/?docId=STM200820090015000DDDEPIS&ch=1&q=>.
- Submarine Institute of Australia Inc. (2008). Keeping Australia's options open in constrained strategic circumstances: The future underwater warfare capacity *08/REP/0831* Hentet fra http://www.defence.gov.au/whitepaper/2009/submissions/14_Various/SIA.pdf
- Søreide, I. E. (2014). Tale om overrekkelse av rammeskriv til forsvarssjefen - ber om fagmilitært råd. fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-forsvarsminister-in/2014/Tale-om-overrekkelse-av-rammeskriv-til-forsvarssjefen---ber-om-fagmilitart-rad.html?id=768190
- Tamnes, R. (2013). Arctic security and Norway. I J. Kraska (Red.), *Arctic Security in an Age of Climate Change* (s. 47-63). New York: Cambridge University Press.
- Tamnes, R., Bundt, K. H., Grytting, T., Hoel, A. H., Matlary, J. H., Toje, A., & Wilhelmsen, J. (2015). *Et felles løft*. Oslo: Hentet fra <https://blogg.regjeringen.no/annedivi/files/2015/03/2015-04-27-Et-Felles-L%C3%B8ft-webversjon.pdf>.
- Till, G. (2013). *Seapower A Guide to the twenty-first century* (3 utg.). New York: Routledge.
- Toremans, G. (2014). Our submarine force is of absolute world class. *Naval Forces*, 35(5), s22. Hentet fra <http://connection.ebscohost.com/c/articles/99364823/our-submarine-force-absolute-world-class>
- Tønnesen, T. H. (2007). Maritim terrorisme - Nye trender *FFI/RAPPORT-2007/00015* Hentet fra <http://www.ffi.no/no/Rapporter/07-00015.pdf>
- Vetaas, Å. (2011). *Skjoldklassen – en kamp Sjøforsvaret burde tapt? En analyse av Skjoldbeslutningen i Stortinget i 2003*. Mastergradsavhandling Forsvarets Høgskole, Aåge Vetaas, Oslo.
- Werner, C. (2010). *Sjömakt - teori och praktik* (2 utg.). Vällingby: Försvarshögskolan.
- Widén, J., & Ångström, J. (2004). *Militärteorins grunder*. Stockholm: Försvarsmakten.
- Yost, D. s. (2009). NATO and 21st Century Deterrence K.-H. Kamp & D. s. Yost (Eds.), Hentet fra http://www.ndc.nato.int/download/publications/fp_08.pdf

Illustrasjoner

Forsvaret (2014). *Forsvarets fellesoperative doktrine*. Oslo: Forsvarstaben.

HNoMS Utvaer [Bilde] (2010) Hentet fra

http://www.norfolknavyflagship.com/news/quarterdeck/norwegian-submarine-arrives-in-norfolk-first-ever-u-s-visit/article_946268a8-cd94-11df-ab5f-001cc4c03286.html

Omlasting [Bilde] (2003) Hentet fra Ubåtvåpenets bildearkiv

Overflateseilas [Bilde] (2014). Hentet fra:

<http://mil.no/organisation/equipmentfacts/sea/Pages/default.aspx>

Periskop [Bilde] (2009) Hentet fra Ubåtvåpenets bildearkiv

Soldater [Bilde] (2006) Hentet fra Ubåtvåpenets bildearkiv

Tannes, R., Bundt, K. H., Grytting, T., Hoel, A. H., Matlary, J. H., Toje, A., & Wilhelmsen, J. (2015). *Et felles løft*. Oslo: Hentet fra

<https://blogg.regjeringen.no/annedivi/files/2015/03/2015-04-27-Et-Felles-L%C3%B8ft-webversjon.pdf>.